

ŽIVAN BERISAVLJEVIĆ

JEDAN INTERVJU

*O Jugoslaviji, Vojvodini, nacionalizmima, ratovima,
anticipacijama, porazima, protivnicima i prijateljima*

Izdavač:
Vojvođanski kulturni klub "Vasa Stajić"
www.vasastajic.org

Za izdavača:
Prof. dr Miroslav Ilić

Urednik:
Nedim Sejdinović

Prelom:
DM media, Novi Sad

Fotografija na koricama:
Duško Medić

Godina: 2023.

ŽIVAN BERISAVLJEVIĆ

JEDAN INTERVJU

*O Jugoslaviji, Vojvodini, nacionalizmima, ratovima,
anticipacijama, porazima, protivnicima i prijateljima*

Razgovarao: Nedim Sejdinović

* * *

Ova publikacija je nastala takoreći slučajno, svakako neplanirano. Razgovor sa Živanom Berisavljevićem, koji je trebalo da bude objavljen na zagrebačkom portalu „Lupiga“, potrajao je mnogo duže nego što sam predvideo, jednostavno zbog toga što su se teme rojile, nadovezivale, preplitale i sve delovale veoma bitne. Kada sam sagledao materijal, predložio sam Živanu da ga dodatno proširimo i od njega napravimo knjigu. Smatrao sam da intervju može biti značajan dokument i za istoričare, ali i za mnoge druge, stoga jer je moj sagovornik važan učesnik, svedok i tumač političkih i društvenih događaja koji su odredili (nesrećnu) sudbinu naših prostora. Nadam se da je moja procena bila ispravna, sami ćete zaključiti kada pročitate štivo.

Na koncu rukopisa nalazi se obimna biografija Živana Berisavljevića, pa stoga neću u ovom kratkom uvodu predstavljati sagovornika. Napomenuću samo da su delovi intervjuja objavljeni na pomenutom zagrebačkom portalu, kao i u beogradskom nedeljniku „Vreme“.

N. S.

* * *

Ove godine, 29. novembra, obeležavamo 80. godišnjicu Drugog zasedanja AVNOJ-a u Jajcu, kada se formirala federalna Jugoslavija. Iz socijalističke Jugoslavije nastao je buljuk država. Koliko god različite, imaju mnogo toga i zajedničkoga. Recimo, iz njih ljudi beže, a mortalitet je ogroman. Sve doživljavaju demografski slom, izuzev donekle Slovenije. Da li je sloboda umela da peva kao što su sužnji pevali o njoj? Da li ovaj region ponovo može da bude udoban za život jedino ukoliko ponovo, na neki način, budemo imali zajedničke interese koje ćemo zajednički ostvarivati?

Ta godišnjica, danas bezmalo osamdeseta, sa punim pravom se obeležavala kao jedan od najznačajnijih događaja u istoriji Jugoslavije, ali i naroda koji su je stvorili. Odluke koje je usvojio slavni AVNOJ označile su ne samo pobedonosnu snagu i prevagu antifašističkog pokreta u svim delovima raskomadane i u krvave bratoubilačke ratove uvaljene zemlje, nego i utvrdile osnove državnog ustrojstva na kojima se decenijama uspešno razvijala druga, federativna i socijalistička Jugoslavija.

Njen raspad i etnogenocidni ratovi devedesetih počeli su razornim udarima povampirenih sledbenika istih onih, u biti nacional-fašističkih snaga koje su dovele do kraha i su-

novrata prve Jugoslavije. Još uvek izrazita dominacija tih snaga u državicama na koje se druga Jugoslavija raspala – uzroci su ne samo raspada nego i demografskog sloma o kojem govorite. Te, još uvek dominantne nacional-fašističke snage svoje države čine taocima mitomanske svesti, srozavaju ih na azijske i teokratske srednjovekovne despotije, izoluju ih od civilizacijskih vrednosti savremenih evropskih društava i ukidaju bilo kakvu perspektivu generacijama rođenim u ovom veku. Uslov da – kako kažete – sloboda ponovo zapeva na ovim prostorima jeste emancipacija društava upravo od dominacije spomenutih snaga i puna integracija u evropsku zajednicu, koja po svojoj prirodi obavezuje na otvorenost i omogućava sva ona objedinjavanja koja su uslov za dostojan život.

Neki tvrde da je u socijalističkoj Jugoslaviji, pogotovo nakon druge polovine šezdesetih, bilo više ideoloških razlika i suštinskih političkih debata nego u većini današnjih zemalja naslednica SFRJ. Da li se slažete sa tom tvrdnjom? Ako da, zašto je to tako bilo tada, odnosno zašto je ovako danas?

Slažem se da je u nominalno jednopartijskoj drugoj Jugoslaviji bilo daleko više ideološkog i političkog pluralizma nego što već dugo, a posebno danas, ima raznoglasja u Srbiji, ali i u skoro svim tim formalno pluralističkim državicama nastalim na njenom tlu. Sistem avnojevske Jugoslavije bio je sistem neposredne socijalističke demokratije, odnosno – optimalno decentralizovane, federalizovane i posamoupravljene države. Ona je imala razuđeni sistem odlučivanja o skoro svim javnim poslovima na svim nivoima i poštovala je prava raznih interesnih društvenih grupa da utiču na proces donošenja odluka. Kako god to danas zvučalo, u pitanju je bio demokratski proces, a država je bila servis jugosloven-

skog društva, a ne sila iznad njega. Taj proces je zakonomerno rađao i osobeno raznoglasje i svakovrsni pluralizam, i to ne uvek socijalističke idejne provenijencije.

A zašto je danas „ovako“?

I to je zakonomerno i politički logično, to što u državicama stvorenim na tlu druge Jugoslavije, a danas posebno u Srbiji, trijumfuje, do moralne i psihičke nepodnošljivosti, ideološki monolitizam i ogavno političko jednoumlje pod krinkom višestranačja. Kao što sam rekao, već decenijama je to jednoumlje duboko ukorenjeno u izrazito dominantnu nacionalističku i mitomansku svest naroda... Naročito sistematski i intenzivno raspomamljivanu pre svega u Srbiji, kao i u Hrvatskoj, godinama uoči, u vreme i nakon raspada Jugoslavije. Ta svest je mantra koja determiniše skoro sve političke programe i svetonazor bezmalo svih, ma koliko međusobno prividno politički suprotstavljenih uticajnih činilaca duhovnog, političkog i javnog života postjugoslovenskih društava i država. Dakle, ona je izvorište jednoumlja.

Vratimo se na drugu Jugoslaviju. Iz ovog ugla izgleda neverovatno da je tako kompleksna tvorevina uopšte postojala i opstajala toliko vremena, jer joj mnogi – kako se pokazalo, to nije bila fraza – nisu želeli dobro? Da li je u pitanju samo politička sposobnost jugoslovenskog rukovodstva ili je u svemu tome imao uticaj i međunarodni raspored snaga, pa je Jugoslavija trebala i Zapadu i Istoku?

Avnojevsku Jugoslaviju razorile su, pre svega, velikodržavne i kleronacionalističke snage antisocijalističke i antijugoslovenske kontrarevolucije u Srbiji. Naravno, u otvoreno dogovaranoj saradnji, a svakako u sadejstvu, po sistemu spojenih

sudova, sa rasplamsalim velikonacionalnim ili separatističkim snagama u drugim jugoslovenskim republikama i pokrajinama. Da bude jasno, pod pojmom „kontrarevolucija“ podrazumevam temeljitu i sveobuhvatnu nazadnjačku idejnu platformu i političke programe koji kočće civilizacijsko-modernizacijski i humanistički razvoj društva, a ne u uobičajenom ideološkom i trivijalno-političkom značenju toga pojma. Ta kontrarevolucija je sada, posebno u Srbiji, u svojoj trijumfalnoj, nadam se i – poslednjoj fazi. Ona se ostvaruje od sredine osamdesetih, kao sve razorniji udar na sistem vrednosti, neporecive civilizacijske pomake i krupne tekovine ekonomskog i kulturnog razvoja avnojevske Jugoslavije, kao i na njen neponovljivo visok ugled, položaj i ulogu u blokovski podeljenoj Evropi i svetu kojeg je iznedrio Drugi svetski rat.

Dakle, Vučićeva Srbija je, nadate se, poslednja faza, kako kažete, kontrarevolucije koja je uništila Jugoslaviju?

Slutim da je ona blizu svoga – možda i konačnog – kraja. Zašto? Pa prosto stoga što je dalji opstanak društva nemoguć na sistemu vrednosti, ciljeva i ideala kojeg je naprednjački „sloba-voja-jugend poredak“ doveo do apsurdnog maksimuma, i time krizu učinio svekolikom i maksimalnom. Pozvao bih se na umnog Radomira Konstantinovića i parafrazirao završnu misao jednog od njegovih znamenitih i tragično dalekovidih sarajevskih govora iz ranih devedesetih: „Krizu je“ – govorio je Rade – „dodirnula dno. Dakle, ima nade...“

Vratimo se opet drugoj Jugoslaviji, u kojoj ste bili visoki politički funkcioner i diplomata. Govorilo se da je ona „izraz vekovnih težnji svih jugoslovenskih naroda“. Da li ta fraza odista ima smisla?

Naravno. Ovdašnji narodi i istorijske pokrajine težile su da stvore državnu zajednicu u okviru koje bi se oslobodile statusa diskriminiranih i politički nepriznatih manjinskih naroda. Odnosno – u kojoj bi u potpunosti potvrđivali i razvijali svoje nacionalne i regionalne osobenosti, optimalno ostvarili politički subjektivitet i vekovne težnje da žive u zajednici sa drugim južnoslovenskim narodima u jednoj respektabilnoj evropskoj državi. Verovali su da će im ta država garantovati ravnopravnost i jednakopravnost, odnosno da će je svi prihvatiti kao istinski svoju državu. Dakle, da konačno i trajno ostvare svoje pravo da budu „svoji na svome“.

Te su težnje, na žalost, na mnogo načina već u osvit prve Jugoslavije izvitoperene, tako da se ona rodila kao unitaristička, a ne složena i zajednička država. Grubo je zloupotrebljena od rojalističko-hegemonističkih vrhova beogradske političke elite, do te mere da je za svog kratkog veka bila u permanentnoj konstitutivnoj krizi zbog zaoštavanja unutrašnjih političkih, a pre svega međunacionalnih odnosa. Uostalom, zbog toga se posle svega dvadeset i tri godine postojanja tako lako urušila i postala ratni plen hitlerovske Nemačke. Urušavanje i porobljavanje zdušno su pomogli brojni kvislinzi i idejni saveznici fašističkog Trećeg rajha, koje je Hitler u svim jugoslovenskim krajevima lako nalazio, pre svega među klerofašističkim i drugim ekstremno nacionalističkim političkim elitama svih jugoslovenskih nacionalnosti. Ovo ističem zbog toga što je važno uočiti da su – kao što sam već rekao – prvu Jugoslaviju iznutra rušile iste one snage, čiji su povampireni sledbenici, uključujući tu i „crvene četnike“ i njihovu ekskomunističku sabraću „crvene ustaše“, „crvene belogardejce“, „crvene balije“, itd – dali lavovski doprinos kontrarevoluciji koja je razorila avnojevsku Jugoslaviju.

A kako je avnojevska Jugoslavija opstajala uprkos unutrašnjim razlikama i uprkos teškom nasleđu Drugog svetskog rata?

Stabilnost i poluvekovni prosperitetni razvoj SFRJ temelji se, pre svega, na svenacionalnom karakteru i ciljevima antifašističke narodnooslobodilačke borbe koji su avnojevsku Jugoslaviju iznedrili, kao i poverenju njenih građana u političke snage koje su tu borbu predvodile. A te snage su je predvodile odista vizionarskim osmišljavanjem i doslednim ugrađivanjem avnojevskih principa u temelje zajedničke države, što je bio najdelotvorniji način da se prevaziđu istorijske greške. Osnovni princip je bio da se stabilna i prosperitetna Jugoslavija mora temeljiti na uvažavanju njene kompleksnosti. Dakle – da mora biti konstitutivno determinisana po meri svoga veoma složenog bića. A to je podrazumevalo pre svega republikanski oblik i federativno ustrojstvo zajedničke države i konstitutivne garancije istinske ravnopravnosti svih naroda i istorijskih regija koje su se svojom voljom opredelile da uđu u njen sastav.

Iskustvo avnojevske Jugoslavije neporecivo potvrđuje dve bitne istine – prvo, da nema te spoljne sile, niti tako silnih unutrašnjih neprijatelja koji takvu državu mogu ozbiljnije ugroziti, ako se avnojevska načela u njoj stalno iznova potvrđuju. I drugo – da je ona ne retke političke, ekonomske i društvene krize uspevala da prevazilazi upravo tako što je ta izvorna načela produbljivala i stvaralački ih, shodno prirodi izazova, nadograđivala. Uostalom, njen je tragični sunovrat, kako već rekoh, i počeo kad su u njenoj najvećoj federalnoj jedinici postale dominantne snage koje su upravo na ta načela nasrnule.

A međunarodni faktor, koliko je on bitan? Neki zapravo kažu da je Jugoslavija trebala i Zapadu i Istoku? A kada više nije trebala, prestala je da postoji...

Kao poslednji Titov i prvi ambasador postitovske Jugoslavije u Londonu – toj i danas ideološkoj prestonici atlantske Evrope – kategorički tvrdim: ni zvanična politika Velike Britanije, niti zvanična politike atlantske Evrope u celini, nisu želele krah Jugoslavije, niti na bilo koji način ohrabrivale snage antijugoslovenske kontrarevolucije. Sve dok nisu procenili da je – zbog sve dublje i sve nezaustavljivije unutrašnje političke krize u njoj – krah neizbežan. To tvrdim na osnovu istraživanja koje sam sa svojim diplomatskim timom sprovodio, kao i na osnovu konkludentnih poteza čelnika Velike Britanije.

Krahu Jugoslavije zlorado su se radovali jedino najreakcionariji antikomunistički krugovi Evrope, svesni toga da bi nakon pada Berlinskog zida i kraha komunističkih poredaka u SSSR i zemljama tzv. „narodne demokratije“, opstanak Titove Jugoslavije – te prve i jedine evrokomunističke države u svetu – mogao biti ne samo dokaz da komunizam i marksizam nisu totalno iskompromitovani, nego da bude i podsticajni uzor i zarazni primer tada još snažnim levim pokretima u mnogim zemljama u razvoju. Procenili su da je dobro za potpuni i dugotrajni trijumf antikomunizma da se baš ona samourušava i nezaustavljivo raspada. I to, istorijski sramno i na tako krvav način.

Neki istoričari tvrde da je Tito bio „zapadni čovek“, drugi opet kažu da on nikada nije prekidao dobre odnose sa SSSR (posle Staljinove smrti), da je čak često odlazio na tajne konsultacije u Moskvu. Kako to vama izgleda iz ove perspektive, ta Titova međunarodna pozicija?

Ako se za nekog od političkih lidera dvadesetog veka, koje sam smatrao i istinskim državicima zbog toga što su bitno uticali na tokove istorije svoga doba, može reći da nijednog trena nije radio po bilo čijim nalogima, onda je to – tvrdim najodlučnije – bio Josip Broz Tito. Uverio sam se lično da je bio neobično otvoren da najpažljivije i strpljivo sasluša svoje sagovornike, ali i da je, imajući u vidu ono što je čuo, o krupnim pitanjima zauzimao stavove i donosio odluke isključivo u skladu sa strateškim interesima svoje zemlje i ciljevima partije koju je vodio. A u okviru njih – i u skladu sa vlastitim uverenjima i sopstvenim aktuelnim političkim procenama.

Uostalom, znam iz ličnog uvida u ključna dokumenta da je Tito, sa ne malo ogorčenosti, pa i povređenosti, najodlučnije odbijao optužbe slične onima koje su navedene u vašem pitanju, a koje su početkom sedamdesetih naročito intenzivno lansirane ne samo iz inostranstva, niti samo iz one opake domaće „polujavnosti“ koju politička palanka naziva „čaršijom“ – nego i iz kruga najbližih Titovih saradnika. I to naročito onih koji su i sami – svesni ili nesvesni toga – u pojedinim trenucima ili postojano inklinirali bilo ka Zapadu ili ka Istoku. (Tada su ga, podsetiću, optuživali za tajni dosluh i podleganje pritiscima Brežnjeva i Moskve.) Tito je govorio, da ga parafraziram, da mu je više nego teško i žao što one koji ga i posle toliko godina najneposrednije saradnje sumnjiče za prosovjetizam mora da podseti da on u spoljnoj politici sledi samo i jedino strateške interese Jugoslavije, i samo onoliko koliko ti interesi zahtevaju – prilagođava se pritiscima koji se na SFRJ i SKJ postojano vrše i sa prosovjetskog Istoka, kao i sa Zapada.

Kao najbliži saradnik ministra spoljnih poslova upravo tih godina (preciznije, od 1972. do 1976. godine) bio sam neposredno zadužen za praćenje pogleda svetskog javnog mnjenja na unutrašnji razvoj, međunarodni položaj i spoljnu

politiku SFRJ, odnosno međunarodni publicitet naše zemlje. Tada sam došao do čvrstog zaključka da su politika i svaki potez ili iskaz Tita i Jugoslavije bili pomno i minuciozno javno procenjivani i komentarisani – isključivo sa stanovišta koliko se približavaju ili udaljavaju od strateških interesa i politike jednog ili drugog vojnopolitičkog bloka. Ti svojevrsni, u suštini politički i diplomatski, a po načinu i moćni medijski pritisci, nalazili su i svoje gorljive protagoniste u pojedinim krugovima u našoj zemlji, što spomenuti Titov iskaz i potvrđuje, čineći ga još uverljivijim i istinitijim.

Socijalistički funkcioneri su se borili protiv nacionalizma, nesumnjivo. Nacionalisti tvrde da se tako –sprečavala sloboda govora, odnosno da je Titovo doba bilo „mračno doba“. Sa druge strane, neki opet kažu da je borba protiv nacionalizma morala biti žešća i dublja, da bi se sačuvala velika država. Kakav je vaš stav, posle svega ?

Još je polovinom sedamdesetih godina Edvard Kardelj predložio da se Savez komunista Jugoslavije dosledno i odlučno, ne samo idejnim aktivnostima nego i svim sredstvima politike i države, suprotstavi kontrarevolucionarnim tendencijama i snagama koje sve besomučnije nasrcu na tekovine, vrednosti i ciljeve jugoslovenskog samoupravno-socijalističkog društva. Apostrofirao je posebno, kao najopasnije po aktuelni poredak i budući razvoj, narastajuće nacionalističko-šovinističke, kao i dogmatsko-birokratske tendencije i snage, a spomenuo je i tada upravo potisnute liberalno-kapitalističke tendencije.

Sa sigurnošću tvrdim da su snage kontrarevolucije, kako u Srbiji tako i u svim drugim delovima zemlje, jačale utoliko intenzivnije ukoliko je više rukovodstava SK i njegovih istaknutih funkcionera počelo da potcenjuje te snage i značaj borbe

protiv njih, pa i da potajno saraduje sa nacionalistima u borbi za partikularne interese ove ili one vrste. Taj oportunistički čitavih delova SKJ i njihovih istaknutih čelnika u odnosu prema sudbonosno važnoj potrebi jedinstvene idejne i političke borbe sa narastajućim snagama kontrarevolucije – rađao je sve dublje nepoverenje između vodećih ličnosti i stvarao sve teže premostivo nejedinstvo SKJ, pa i osećaj njegove nemoći... A to je, opet, omogućavalo jače prodiranje nacionalizma ne samo u javni život i društvo nego i u sam SKJ, pa i ohrabrilo otvoreno savezništvo partijskih i državnih čelnika sa najistaknutijim bojovnicima nacionalističkih pokreta, koji su, pod krinkom disidentske opozicije, rapidno narastali kao paralelni reprezentant pre svega – najvećih nacija u zemlji.

Trebalo bi to svestranije istražiti, ali lično slutim da je taj sve rasprostranjeniji oportunistički prema divljanju nacional-šovinističkih snaga i doveo do postupne metamorfoze istaknutih čelnika SKJ – od samopregornih organizatora pobedonosne antifašističke narodnooslobodilačke borbe, istaknutih zagovornika stvaranja avnojevske Jugoslavije, pa i fanatizovanih pokretača i nosilaca borbe za pobedu autohtone socijalne revolucije – u samosvojne sadejstvenike, pa i suorganizatore ostvarivanja nacionalističke i antisocijalističke kontrarevolucije krajem osamdesetih i tokom devedesetih godina prošlog veka.

Možete li biti precizniji? Ko su ti ljudi, ko su partijski i državni čelnici, a ko bojovnici sa kojima su oni saradivali u prodiranju nacionalizma?

Podrobniji odgovor na ovo pitanje zahtevao bi mnogo vremena. Najkraće i pojednostavljeno: inspiratore i bojovnike ćete jasno prepoznati među prvacima tzv. disidentske opozicije, pre svega onih koji su izvikani za „očeve nacija“ u svojim nacionalnim elitama. A čelnike među onima koji su sa

njima počeli sve manje potajno sarađivati ili otvoreno sadejstvovati u sumrak druge Jugoslavije. Tačnije, među onima koji su prvi, u nekim republikama (pre svega, u Hrvatskoj, Srbiji i Sloveniji, kao i na Kosovu) još za Titova života u najvišim organima federacije i tih federalnih jedinica zatražili reviziju avnojevskih principa.

Pri tome treba uočiti da je Srbija dugo i staroradikalski lukavo još od pada Aleksandra Rankovića, ako ne i ranije, pripremana da na politička načela i ustavne osnove na kojima je stvorena druga Jugoslavija nasrne ubrzo posle Titove smrti. Ne samo politički otvoreno nego i najbezobzirnije osiono.

Namerno tokom našeg razgovora izbegavam, koliko mogu, pominjanje pojedinačnih imena, na čemu i deo ovog vašeg pitanja uljudno insistira. Ne samo zato što iskustveno znam koliko je rizično upuštati se u pravljenje spiskova političkih grešnika (i od njih istorijski opasnijih: strateško-političkih pogrešnika) nego pre svega stoga što smatram celishodnijim ponuditi javnosti jasne analize i principijelne pristupe procesima vremena u kojima sam aktivno sudelovao, a na osnovu kojih će aktuelna javnost i budući istraživači istorije našeg vremena lakše prepoznavati i objektivnije sagledavati uloge svakog pojedinca i razvrstavati ga na mesto koje po meri istorijske istine zaslužuje.

Kada je vama postalo jasno kuda država ide, odnosno da joj sledi krvavi raspad? Znamo da ste se javno i žestoko suprotstavljali nacionalizmu i da ste stoga satanizovani...

Pa, dalo se to naslutiti još ranih šezdesetih i sedamdesetih, a dosta reljefno uočiti tokom boravka u Londonu, pre svega na osnovu londonskih susreta sa brojnim čelnicima visokih foruma u federaciji i republikama, kao i sa istaknutim intelektual-

cima iz svih delova zemlje koji su često boravili u Britaniji i bili moji gosti i sagovornici. Dalo se naslutiti i iz upozorenja nekih britanskih uglednika, istinskih prijatelja Jugoslavije (recimo, Ficroja Maklejna, Bila Dikina i drugih), koji su dugo i pomno, a sve više sa zabrinutošću, pratili unutrašnji razvoj i međunarodni položaj Jugoslavije, kao i iz zloradih aluzija, pitanja i zlokobnih komentara i prognoza korifeja evropske i britanske antikomunističke i antijugoslovenske desnice, koje sam po prirodi svoje misije povremeno sretao tokom boravka u Londonu.

A do ogoljenosti jasno „kuda to država ide“ – kako ste rekli – tačnije u koji ambis nezaustavljivo srlja, shvatio sam sa užasom nakon analize internih dokumenata koja su mi dostavljena odmah po povratku iz Londona, novembra 1981 godine. Za tu zabrinjavuću spoznaju posebno mi je bio značajan uvid u kompletnu dokumentaciju sa zatvorene sednice Predsedništva i Vlade Srbije, održane nepun mesec dana pre mog povratka u zemlju, nominalno povodom dramatičnih zbivanja na Kosovu marta 1981. Zašto apostrofiram baš tu sednicu? Pa stoga što je upravo na njoj, tobože sazvanoj zbog krize na Kosovu, na politički nezapamćeno grub način, sa izrazito srbo-centralističkih i nacionskih pozicija, vojvođansko rukovodstvo napadnuto daleko brutalnije od kosovskog, a u funkciji otvaranja pitanja ustavnog položaja pokrajina u Republici Srbiji i ustavnog statusa Srbije i srpskog naroda u Jugoslaviji. Time je otpočela ustavna kriza avnojevske Jugoslavije i početak njenog rastakanja, do konačnog raspada.

Kao i najveći broj tadašnih čelnih ljudi Vojvodine, ali i građana multinacionalne i multikonfesionalne ove pokrajine, spadao sam u one, izrazito istaknute među njima, koji su se beskompromisno, kontinuirano i vrlo aktivno suprotstavljali sve intenzivnije raspomamljivanim nacionalističkim tendencijama u svim delovima zamlje. Pre svega – velikosrpskim, kao najopasnijim za jedinstvo Saveza komunista Jugoslavije, za

političku stabilnost i budućnost Vojvodine i cele zemlje. I to od prvih meseci nakon što sam se vratio u Vojvodinu, nakon 22 godine provedene na partijskim i državnim dužnostima na nivou republike i federacije. Zbog toga što sam to činio ubojitije i, po političkim odjecima sudeći, zapaženije od drugih, a po pravilu javno, vrlo brzo sam – u do tada neviđeno orkestriranim beogradskim medijima, kao i internim partijskim kanalima, obeležen i satanizovan kao – kako su u horu govorili – „ideološka perjanica vojvođanskog autonomaštva i separatizma“.

Kao što sam neretko upozoravao, pošto su te snage postale u Srbiji izrazito dominantne, a ojačale i u dugim delovima bivše zemlje, desilo se ono neminovno i najstrašnije: krvavi etnogenocidni ratovi na prostoru Jugoslavije; tragični egzodus srpskog naroda i ogromne žrtve i razaranja u ratovima „u kojima Srbija nije učestvovala“; olako srozani nesumnjivi i dugo zavidno visok međunarodni kredibilitet Jugoslavije; istorijski proćerdana šansa da budemo socijalistička država koja je prva, odmah posle pada Berlinskog zida, potpuno integrisana u Evropu; nenadoknadivo teški civilizacijski sunovrati i nadugo prekinuti modernizacijski procesi svih jugoslovenskih zemalja, a pre svega Srbije, Vojvodine i BIH; trijumf najmračnijih fašistoidnih kleronacionarskih snaga u skoro svim delovima druge Jugoslavije, a četnikolikih, pravoslavno svetosavskih, nacionarskih i rojalističkih snaga u već decenijama nedovršenoj državi Srbiji...

Dakle, vi se praktično u unutrašnju politiku Srbije vraćate onda kada politička kriza u postitovskoj Jugoslaviji dobija vidljive naznake. Recimo, tada su izbile masovne demonstracije kosovskih Albanaca na Kosovu, za koje istoričari tvrde da predstavljaju korene potonjih događaja koji će dovesti do raspada države

i krvavih ratova. Kako sa današnje distance gledate na te proteste? Kakva je uopšte bila vizura problema Kosova iz vojvođanskog ugla? Nekima se čini da je kosovska pobuna išla na ruku upravo nacionalistima i u Beogradu i drugde u SFRJ. Da li se tada moglo naslutiti da će rasplet situacije ići u tom pravcu da će Kosovo postati nezavisna država, a da će Vojvodina izgubiti i autonomiju?

Kao prvo, sa indignacijom odbijam i danas u Srbiji dominantnu mantru da je vojvođansko rukovodstvo svojom praksom i politikom ohrabrialo separatizam na Kosovu. Predstavnik tog rukovodstva Radovan Vlajković je prilikom rasprave o protestima na Kosovu u Predsedništvu SFRJ prvi osudio te demonstracije i kvalifikovao ih kao iredentističke, a na već pomenutoj junskoj sednici najviših republičkih organa prva rečenica aktuelnog predsednika PK SKV Boška Krunića bila je: „Vojvodina ne traži, i nikad nije tražila, status republike, jer ona svoju republiku ima“. Kategorički tvrdim: Vojvodina je najdoslednije sprovodila stavove i politiku federacije prema Kosovu, na čije je osmišljavanje rukovodstvo Srbije, po prirodi odnosa u federaciji, imalo daleko više uticaja od rukovodstva Vojvodine, kao što je dosledno sprovodila i stavove i politiku CK SK Srbije i njenih državnih organa.

A što se tiče mog stava o kosovskom pitanju, napomenuću dve stvari. Demonstracije na Kosovu su se dogodile dok sam još bio u Londonu. Jedan ugledni i dugogodišnji konzervativni poslanik, inače turbo-desničar i priznati ekspert za Balkan i posebno za albansko pitanje, u razgovoru koji smo na njegovu inicijativu vodili tridesetak dana pre demonstracija, diskretno je ukazao da ne treba da se iznenadimo ako se uskoro na Kosovu dese iredentističke provokacije. O tome sam – s obzirom na osetljivost tog upozorenja – na način koji sam smatrao celishodnim obavestio politički vrh savezne države.

I druga napomena: sa svom složenošću kosovskog pitanja i njegovim protivrečnostima u najširem političkom aktivu Republike i najuticajnijim delovima srbijanske duhovne elite, suočio sam se još tokom vršenja dužnosti republičkog sekretara za obrazovanje, nauku i kulturu, a posebno tokom rasprava o ustavnim amandmanima usvojenim 1969. godine. O tome kao jedinstvenom iskustvu mogao bih naširoko da govorim da je to glavna i jedina tema ovog intervjua.... Tada mi se već činilo razboritim ono što je kasnije, pred kraj života, jezgrovito formulisao lucidni Koča Popović: kosovski Albanci hoće da budu Jugosloveni, a nikad neće pristati da budu Srbi. Ali, dobro sam zapamtio i rečenicu, koju mi je – kad sam mu nepretenciozno, tokom jednog sasvim neformalnog razgovora u vreme pripreme pomenutih amandmana predočio svoj sa potonjim Kočinim stavom podudaran zaključak – srdito i opominjuće izgovorio, po doprinosu nacionalizmu poznat, Dragoslav Draža Marković: “Razumi, i zapamti šta sam ti rekao, mladi čoveče! Onaj srpski političar koji bi prihvatio da Kosovo nije neodvojivi deo Srbije – mrtav je čovek!” Tek sam kasnije shvatio koliko je ta rečenica i identitetska mantra velikog dela srpstva, uključujući tu ne mali broj nominalnih komunista – i koliko je zapravo u pitanju osoba „kletva“.

Pa, da li su tadašnji nemiri na Kosovu „koren potonjih događaja“, kako tvrde neki istoričari?

Svakako da nisu bili glavni uzrok krvavog raspada Jugoslavije, ali nesumnjivo jesu najdramatičniji povod. Stoga nisam daleko od pomisli da su demonstracije koje pominjete išle na ruku pre svega onima – i pre svega u Srbiji – koji su rušili avnojevsku Jugoslaviju. Smatram da treba pažljivo istražiti da li su i u kojoj meri republičke obaveštajne službe bile involvirane u ta događanja. Jer, s obzirom na to kako je narod

u zemlji, pa i u Srbiji, masovno ožalio Tita, kao i na to kako je na njegovu smrt reagovala međunarodna zajednica – bez izbijanja kosovskih demonstracija ne bi bilo moguće tako brzo iz vrha države i vodeće partije Srbije nasrnuti na osnove one Jugoslavije koju je Tito i stvarao i simbolizovao.

Tada sam, mislim, dobro razumeo, kao i ne mali broj mojih istomišljenika u Vojvodini, zašto je i u ime kojih političkih ciljeva ondašnji političko-državni vrh Srbije, otvarajući – za početak – pitanje ustavnih odnosa u republici, stavljao u istu ravan Kosovo i Vojvodinu. Uprkos našem protivljenju i belodanoj istini da su to i istorijski, i demografski, i geopolitički, i ekonomski, i kulturno, kao i po aktuelnim političkim obeležjima, dva apsolutno različita entiteta, što je poistovećivanje činilo više nego apsurdnim. Shvatio sam, naime, da bez apsurdnog poistovećivanja dve pokrajine u sastavu Srbije nije moguće niti radikalno centralističko-etatističko sužavanje njihovih autonomija, niti njihovo ukidanje. A nije moguće ni otvaranje ustavne krize u Jugoslaviji sa željom da se ona po svaku, pa i po cenu rata, preoblikuje bilo u Srbislaviju, bilo u Veliku Srbiju po kriterijima Mojovića i njegovih prethodnika i Čosićevsko memorandumskih naslednika.

Završilo se to, nažalost, onako kako niko, pa ni oni koji su se tada žestoko suprotstavili toj politici, nije predvideo: nesumnjivo međunarodno ugledna avnojevska Jugoslavija raspala se na sedam patuljastih i beznačajnih balkanskih država; srpski narod je izgubio državu u kojoj je jedino – ravnopravno sa drugim narodima – mogao da živi kao objedinjen i kao konstitutivni narod na svojim vekovnim ognjištima; Kosovo je ratom izvojevalo nezavisnu državu, a Vojvodina političkom prisilom bez presedana, koja traje od famozne „jogurt revolucije“ do danas, preobraćena je u grubo raubovani i brutalno obespravljani ratni plen aktuelne Srbije.

Iako ste od sredine 1981. do oktobra 1988. godine bili tek jedan od članova Predsedništva PK SK Vojvodine, neki tvrde da ste bili uticajniji nego što je formalna funkcija to otkrivala, pa ste stoga, kao što smo već spomenuli, i proglašeni „ideološkom perjanicom vojvođanskog autonomaštva i separatizma“. Vratimo se na taj period, u kojem ste bili prokazani, pre svega u beogradskim medijima.

Da, faktički, od tada pa do danas prokazan sam više nego ijedan političar iz Vojvodine. To u svojoj memoarskoj knjizi ocenjuje i Boško Krunić, po mom sudu i sam možda samo za nijansu manje satanizovan od mene. Tvrdnja da sam „perjanica vojvođanskog autonomaštva“ zapravo je faktografski apsurd, jer sve do famozne „jogurt revolucije“, a ni posle nje, ja se, za razliku od Boška, skoro uopšte nisam bavio ustavnim pitanjima, nego političkom suštinom razloga zbog kojih se pitanje Vojvodine na takav način i tako vehementno, pa sve učestalije i brutalno, otvara u političkim rukovodstvima i nacional-centralistički orkestriranim beogradskim medijima. I javnim ukazivanjem na to zbog kojih se stvarnih i dubljih razloga i prikrivanih strateških pobuda, ono – umesto daleko važnijih i sudbonosnih izazova, pre svega s obzirom na tektonske promene na evropskoj i međunarodnoj sceni – napadno prezentira javnosti kao glavni problem posttitovske Jugoslavije.

Niz je internih dokumenata i javnih izjava u periodu od 1981. do 1990. koji najbolje ilustruju moje kritičke stavove o tom pitanju, koji se i do danas, bar u određenim političkim i naučnim krugovima, pamte zbog svoje utemeljenosti i borbenosti. Kao što sam već rekao, još pre formalnog izbora u Predsedništvo PK SK Vojvodine, tokom letnjih meseci 1981, pažljivo sam proučio ključna dokumenta o sve pregnantnijim odnosima Srbije i Vojvodine u deceniji moga bavljenja

diplomacijom, a sredinom septembra – u dugom i formalno zatraženom razgovoru sa prvim jednogodišnjim predsednikom Predsedništva Pokrajinskog komiteta Boškom Krunićem – izložio sam mu mišljenje o suštini i glavnim akterima te, s vrha Republike, sve intenzivnije zaoštravane konfrontacije. Završio sam sa nekoliko dalekosežnijih političkih zaključaka, među kojima su bila i dva koje on i drugi čelnici Vojvodine, iako su i sami slutili da se o tome radi, nisu imali hrabrosti (rekao bih – iz puke partijske pobožnosti) da tako jasno formulišu, a pogotovo ne da ih i usvoje.

Rekao sam da sam siguran da je ubrzo posle Titove smrti na nekom od uobičajenih svakodnevnih ili svakonedeljnih neformalnih sastanaka čelnika Republike Srbije, na kojima je zapravo kreirana politika – odlučeno da Srbija započne sa ukidanjem autonomija i smenom aktuelnih pokrajinskih rukovodstava. A najverovatnije je već tada i odlučeno da se Jugoslavija po svaku cenu mora prisiliti na promenu ustavnog ustrojstva i reviziju avnojevskih načela onako kako su ona ugrađena u ustavne reforme 1974. Ovaj se dogovor srbijanske političke vrhuške od tada samo sistematski i dosledno sprovodi kroz institucije, uz radikalski lukavo manipulisanje javnošću i biranje tajminga kada, kako i koje pitanje otvarati, s obzirom na odnos snaga u samoj Srbiji, SKJ i celoj zemlji, kao i s obzirom na odnos međunarodne zajednice prema onome što se u Jugoslaviji zbiva „posle Tita“. Da je takav sastanak zaista održan u rano proleće 1981. godine u onoj znamenitoj vili u Botičevoj ulici – u kojoj je neformalna personalna unija glavnih upravljača Srbijom počela redovno da se sastaje ubrzo nakon pada Rankovića i ukidanja Politbiroa CK SKS – potvrdio mi je, samo par meseci nakon mog razgovora sa Krunićem, Slavko Zečević, u to vreme upravo ustoličeni politički šef “kragujevačke nahije”, koji se u međuvremenu i sam sukobio sa nekim od čelnih ljudi republike.

Procenjujete, dakle, da je na tom tajnom sastanku promovisan Milošević pre Miloševića, odnosno ona politika koju je on kasnije personifikovao? I da se to dalo jasno naslutiti?

Da, na neki način... Zapravo, moram da istaknem da se već tada moglo naslutiti sve što će se desiti, jer ti se ciljevi nisu mogli ostvariti bez dolaska na čelo Republike neke tako bezobzirno brutalne ličnosti kakav je Milošević. On nije bio ni ideolog, pa ni formulator tada osmišljene razorne politike, nego njen puki i karijeristički beskrupulozni, pa i tragični realizator.

Tek, ubrzo nakon mog septembarskog razgovora sa Krunićem, govorio sam o svemu ovome i na internim raspravama na sednicama rukovodstva u koje sam izabran. A iz uvida u te rasprave, o čemu nisam do sada javno govorio, vidi se da sam pravovremeno i tačno predvideo razvoj nastupajućih događaja i odlučno podsticao borbu sa snagama koje su pripremale „svetu bojnu“ za ukidanje pokrajina i razaranja avnojevske Jugoslaviju.

O kojim sednicama se radi? O kojem tačno periodu pričamo?

Već sam, recimo, u decembru 1981. godine, ubrzo nakon kooptiranja u Predsedništvo PK SK Vojvodine, govoreći o suštinskim razlozima furioznog otvaranja tzv. vojvođanskog pitanja iz partijskog i državnog vrha Srbije, izlaganje završio upozoravajućom konstatacijom, koja je naročito one viđeniye učesnike te sednice, blago rečeno, zaprepastila. Poput, recimo, aktuelnog predsednika Predsedništva CK SK Jugoslavije Lazara Mojsova, sa kojim sam inače imao korektne lične odnose dok je on bio zamenik, a ja pomoćnik saveznog sek-

retara za inostane poslove. Mojsov je – u pauzi datoj posle moje reči – skoro razjareno tražio da mu objasnim zašto sam izgovorio to što sam rekao i šta to znači. A konstatacija je glasila ovako: „Uveren sam da ovde nije reč o ustavnim razmiricama između pokrajine i republike, nego o njihovoj zloupotrebi radi udara na avnojevsku Jugoslaviju i nameri da se ona zameni nekom novom – rekao bih – ili Srbislavijom ili nekakvom ‘velikom Srbijom’. A pošto to svojevremeno nije uspelo Petru Živkoviću, ne verujem da će – posle decenija u osnovi skladnog života jugoslovenskih naroda u zajedničkoj federativnoj državi – to poći za rukom ni Petru Stamboliću, ni njegovim istomišljenicima.“

Ili, drugi primer. Prilikom priprema sednice Predsedništva CK SK Jugoslavije, koja je zapamćena kao poslednji pomena vredan pokušaj tog foruma da pomogne prevazilaženju sve žešćih sukoba oko ustavnih odnosa u Republici Srbiji, a koja je održana jula 1985. – radna grupa sastavljena od članova Predsedništva CK SK Jugoslavije, a u kojoj su bili predstavnici svih konstitutivnih delova SKJ, na čelu sa njegovim tadašnjim predsednikom Milanom Kučanom, susrela se 15. maja u Novom Sadu sa predstavnicima PK SK Vojvodine i najvažnijih političkih institucija Vojvodine. Prisustvovao joj je i tadašnji predsednik CK SK Srbije Ivan Stambolić. Tom sam se prilikom – govoreći poglavito o problemima saradnje i odnosa Vojvodine i Srbije na području obrazovanja, nauke, kulture i međunarodnih odnosa – kratko osvrnuo i na idejnu suštinu sve razbuktalijeg sukoba oko ustavnih pitanja, rekavši: „Za razliku od mnogih, ja ne mislim da se suština neslaganja između nas i većeg dela rukovodstva republike uopšte nalazi na području međusobnih ustavnih odnosa. Siguran sam, međutim, da je suština i osnovni razlog sve dubljeg neslaganja između rukovodstva pokrajine – u kojem je izrazita većina Srba – i niza vodećih drugova u rukovodstvu Srbije temeljito razlikovanje u pogledima na srpsko nacionalno

pitanje danas, na položaj srpskog naroda u jugoslovenskoj zajednici naroda, kao i naše zajedničke Republike Srbije u jugoslovenskoj federativnoj zajednici.“ Nisam ni završio sa obrazlaganjem ove ocene, a moj dugogodišnji bliski drug Ivan Stambolić je besno bacio svoju beležnicu na sto i demonstrativno napustio sednicu... A u pauzi – koja je odmah nakon toga usledila – moj takođe bliski drug Vidoje Žarković i još nekoliko članova Predsedništva CK SK Jugoslavije saletalo me je da to što sam rekao pojasnim i dokažem.

A onda se pojavio Milošević. Ukoliko se ne varam, o konkretnom karakteru Miloševićeve vlasti govorili ste i na zajedničkoj sednici rukovodstava Vojvodine?

Da. Nakon požara mitinga kojima je mилоševićevski „maspok“, pod hipokritskim nazivima “anitibirokratske revolucija” i „događanja naroda” nagruo u leto 1988. na ustavni poredak i složeno multietničko biće Vojvodine – trebalo je ponovo uspostaviti poljuljano samopouzdanje političkih rukovodstava i usplahirene javnosti pokrajine. U tu svrhu, krajem septembra, održana je zajednička sednica Predsedništva PK SK Vojvodine i Predsedništva SAP Vojvodine, a u čijem radu su učestvovali i najodgovorniji predstavnici Vojvodine na radu u republici i federaciji, kao i predstavnici Predsedništva CK SK Srbije i Republike Srbije.

Bio sam zadužen da za tu sednicu priprelim analizu o političkom stanju u pokrajini i uvodno izlaganje. U tom sve do sada tendenciozno prećutkivanom i nigde objavljenom izlaganju, po mišljenju nekih uglednih istoričara koji su imali priliku da ga pročitaju, po prvi put je na nekom od relevantnih političkih foruma Miloševićeva politika razobličena kao agresivna, razbijačka i velikonacionaska, a i kao neizbežno ratoboračka i etnogenocidna.

Tzv. „antibirokratski pokret“ – čiji je Milošević bio ikona, kvalifikovan je – takođe prvi put na nekom od foruma SK – kao fašistoidni pokret po svim svojim ciljevima i metodama, kao pokret čiji je on inicijator i osnivač, a glavni suosnivači i sponzori srpska UDBA i njeni šefovi (Radmilo Bogdanović, Vlajko Stojiljković i njihovi najbliži saradnici), uz najvernije Miloševićeve pouzdanike iz vrha države i partije (poput bezličnog generala Gračanina, tragičnog Zorana Janićijevića, pretencioznog provincijalca Šainovića, beskrupuloznog i nedoraslog Borislava Jovića i prilagodljivog Dušana Čkrebića, itd). Rečju, razobličen je imidž o tom pokretu koji je perfidno lansiran u „glajhšaltovanoj“ srbijanskoj štampi. Ona ga je prikazivala kao spontano samonikli i politički opravdani bunt nezadovoljnih masa. (Usput. Ovu kolosalnu laž, na žalost, pokušavaju da rehabilituju kao istinu i neke najnovije, tobože naučne, rasprave). A u stvarnosti – ocenili smo tada – radi se o *sui generis* parapartijskoj organizaciji, čiji je doslovce svaki potez Milošević usmeravao i kontrolisao, svaku njenu tobože spontanu akciju osmišljavao, a njegovi je najbliži saradnici operativno politički, medijski i finansijski podržavali. Istakli smo da je na Vojvodinu nagrnuo vaninstitucionalni Miloševićev pokret, čiji je zadatak munjevito ukidanje ustavnog poretka u pokrajinama i antiustavno uspostavljanje trajne vlasti srbijanskog vrha nad Jugoslavijom ili njeno razbijanje i stvaranje Velike Srbije.

Uvodno izlaganje je u raspravi snažno podržano, doduše uz bojažljive i smotreno formulisane uslovne rezerve, iskazane u reči činilo se pomalo već iznurenih i pokolebanih predsednika oba Predsedništva. Usvojeno je jednoglasno, kao dokument čiji zaključci i ocene treba da što pre stabilizuju mitinzima dobroano uzdrmanu i orkestriranim nasrtajima beogradskih medija ozbiljno podrivenu, političku situaciju u pokrajini. Samo dan-dva nakon te do danas javno prećutkivane, a krucijalno važne sednice, koja je silno razgnevila

republički vrh, Milošević nam je poručio preko Milovana Šogorova, aktuelnog predsednika Predsedništva PK SKV, da ćemo uskoro skupo platiti za svoju nepopustljivost. Neki Miloševićevi pouzdanici su meni lično, ubrzo nakon „jogurt revolucije“, rekli da je silovit centralističko-nacionalistički udar tzv. „antibirokratskog pokreta“ na Vojvodinu inače bio planiran za kraj godine, ali da je baš zbog ovakvih naših kritičkih stavova i nepopustljivo borbenih zaključaka te sednice – ubrzano realizovan već početkom oktobra.

Da li, onda, posle svega, smatrate da su politički potezi i vas i vašeg rukovodstva bili delotvorni? Da li biste sada nešto drugačije uradili?

Mi smo se borili onako kako smo umeli – najveći deo nas časno, dosledno i do kraja beskompromisno – u skladu sa ustavnim pravima pokrajine i statutarnim ovlašćenjima SK Vojvodine. A imali smo protiv sebe nacionalističko-centralističke falange, koje nisu zazirale ni od najprljavijih sredstava u cilju našeg obaranja i eliminacije, kako bi mogle da povedu potonje sramne ratove i razore drugu Jugoslaviju. Da smo imali onu podršku federacije, na koju su njeni organi bili ustavno i statutarно obavezni, te bi falange bile savladane, a politika u ime kojih su stvarane – razobličena i poražena. Nije dakle, naša politika bila nedelotvorna, jer smo čitavu jednu deceniju odolevali nasrtajima na dignitet i opstanak političkog vođstva pokrajine dok je te podrške, ma koliko idejno kolebljive i akciono nedosledne i mlake, ipak bilo. Međutim, tu podršku u odsudnim trenucima te borbe nismo dobili, jer je – zbog sebičnih političkih razloga i antiavnojevskeg separatističkog nagodbenjaštva krajem osamdesetih pre svega u Hrvatskoj i Sloveniji – odnos snaga u federaciji onesposobio njene vodeće organe, uključujući i vrhove JNA, da se kontrarevolucionarnoj i velikosrpskoj politici delotvorno

suprotstave. Mi, dakle, nismo poraženi zbog naše pogrešne politike, nego smo žrtvovani i iznevereni od nagodbenjačkih vođa većine jugoslovenskih republika.

Jedan mudar učesnik Francuske revolucije je napisao – parafraziram – da nije sramota biti poražen od zla kojem si se do krajnjih granica suprotstavljao. Kada sada razmišljam o onome što smo kao rukovodstvo zastupili i kako smo delovali, teško da bih suštinski išta menjao. Pogotovo ne bih zagovarao traženje kompromisa sa onima koji su nas rušili. Užasavao bih se i stideo pred svojom decom i unucima da sam pripadao snagama koje su učestvovala u pripremi i realizaciji „antibirokratske revolucije“ i raspada SFRJ; odnosno – da nisam otvoreno, jasno i pravovremeno iznosio stavove o tome, tim pre što su se oni par decenija kasnije pokazali ispravnim. Pogotovo bih se stideo takve saradnje sada i ovde – u istorijski degradiranoj i političkom prisilom već decenijama okupiranoj Vojvodini, na u krvi otcepljenom i istorijski izgubljenom Kosovu, u samoj zlosrećnoj Srbiji, kao i u svim delovima zajedničke i dugo vrlo prosperitetne Jugoslavije, koju su pre svega oni koji su nas satanizovali tako lakoumno razorili.

Evo, i u odmaklim godinama u kojima sam sada, mirno kažem: ponosan sam na to što sam se – i ja, i meni bliski ljudi – otvoreno i, koliko smo mogli, energično suprotstavljali onim nažalost već dugo ponovo dominantnim delovima srbijanske nacionalističke elite i onom istorijskom političkom ološu koji je vodio pogubnu ratoboračku politiku sramnih osamdesetih i devedesetih. I nije mi uopšte žao što smo platili veoma visoku cenu zbog toga. A nesrećan sam što nismo uspeli, i sve do danas ne uspevamo, da ih sprečimo u njihovim mrzilačkim naumima i njihovom zlodejskom delovanju.

Govorili smo o osamdesetim i počecima i zahuktavanju krize koja je dovela do raspada države i krvavih ratova.

No, da li korene miloševićevskoj politici možemo pronaći i dublje u prošlosti SFRJ?

Milošević – ovaj „Sloba-sloboda“ ili neki drugi – čedo su i neminovnost pogubnog antisocijalističkog i antijugoslovenskog procesa i puta, kojim je Srbija uveliko i nepovratno zakoračila još krajem šezdesetih, dok on još nije bio ni „mali Sloba“, odnosno dok je bio samo malo znani mlađi brat moga generacijskog druga Bore. Uzgred, Milošević je bio anonimus iz nižerazredne lige naše političke generacije, inače neopevani karijerista, još više nego brat Bora. Sloba je, zapravo, štedro iskoristio političku bezazlenost meni godinama bliskog i dragog druga, pa skoro i prijatelja Ivana Stambolića. A lukavo je iskoristio i kadrovsku prazninu koja je nastala nakon pada tzv. srpskih liberala – tokom koga je politička nomenklatura u svim delovima Republike Srbije čedomorski nemilosrdno očišćena od sposobnijeg dela već društveno afirmisanih mladih kadrova. Još munjevitije od samog Ivana postao je jedan od najistaknutijih novopečenih lidera – prvo politički vrlo značajne organizacije beogradskih komunista, a ubrzo i SK Srbije.

Svoju osionu, do bestijalnosti bezobzirnu i slonovski nezgrapnu ratoboračku prirodu, on je ispoljio ne samo znatno pre grubog nasrtaja na Vojvodinu, nego i znatno pre famozne Osme sednice, na kojoj je politički eliminisao Ivana kao svog velikog zaštitnika i ostrašćenog promotera. Na Osmoj sednici on je najotvorenije stavio SK Srbije, vodeće republičke institucija i medije u službu svoje razbijačke politike. Odnosno – preobratio ih je u predvodnike i generatore one nazadnjačke kontrarevolucije na kojoj ja insistiram u skoro svim dosadašnjim odgovorima.

Ilustracije radi, podsećam vas na njegovu bojovničku rečenicu kojom je – kao tek izabrani predsednik beogradskog

komiteta – prvi put, početkom osamdesetih, nastupio na jednoj od sednica CK SK Srbije, a na kojoj je javno otvoreno pitanje autonomija Vojvodine i Kosova. Dakle, na samom početku tzv. ustavne krize Republike Srbije, kao uvoda u krizu postitovske Jugoslavije, a i na samom početku svoje sramne „državničke“ karijere, budući „Sloba-sloboda“ i potonji masovno ljubljani „drugi Karađorđe“ izgovara rečenicu koja doslovce glasi: „Ako treba lom, neka bude lom...“ Rečenicu kojom on sebe već tada preporučuje za predvodnika razbijanja Titove Jugoslavije i predvodnika politički podgotovljene i organizaciono postrojene Srbije. Ta se famozna rečenica može smatrati i za najavu i moto one njegove potonje i čuvene gazimestanske besede, kojom je ratoboračka srbijanska politika obnarodovana.

Začuđujuće je da – ako ne iz suštastvenih, ono bar iz razloga njene taktičke preuranjenosti i tadašnjim liderima Srbije urođene pašičevske političke lukavosti – na tu neoprostivo izazovnu rečenicu doslovce niko nije reagovao. Ni interno politički, ni javno, ni dugo posle ove sednice. Sem nas iz Vojvodine, i to povodom silnog i degutantnog navaljivanja Ivana Stambolića i Nikole Ljubičića da pristanemo da takav Milošević postane predsednik CK SK Srbije.

Vojvodina je prva na udaru „akcionog jedinstva“ političkog vrha Miloševićeve Srbije. Da li je tačna teza koju često čujemo, da je rat počeo u Vojvodini, ubijanjem njene autonomije?

U Vojvodini je započela da se operativno sprovodi miloševićevska, imperijalno fašistoidna faza dugo pripremane srbijanske kontrarevolucije. Bio je to udar kojim je politikom grube prisile ostvaren ne samo kraj istinske ustavne autonomije Vojvodine i otpočeo sve intenzivniji proces zatiranja njenog identiteta, nego je otpočeo i brutalni kraj avnojevske Jugoslavije.

Već ste to spominjali, ali možete li jasnije obrazložiti zašto su federalni organi, odnosno druge republike ćutale, odnosno benevolentno gledale na udar na Vojvodinu?

Sama činjenica da je takav udar izvršen, najubedljiviji je dokaz da je odnos snaga u vrhovima SK Jugoslavije, u vodećim institucijama federacije, kao i u već uveliko promiloševićevski orijentisanim komandnim vrhovima zlosrećne JNA, bio takav da državni vrh nije više bio u stanju da se delotvorno odupre srbijanskoj politici raspada i ukidanja SKJ, odnosno razbijanja Jugoslavije. Prema tome nije objektivno bio u stanju, a ni subjektivno voljan da pomogne Vojvodini da se sačuva.

Podsetiću vas da je u julu 1988. na čuvenom „otvoreno-zatvorenom“ plenarnom sastanku PK SK Vojvodine, njegov robusni višegodišnji predsednik Đorđe Stojšić vapijuće i uz jednoglasnu podršku, otvoreno zahtevao od Predsedništva CK SKJ i Predsedništva SFRJ (citiram ga po sećanju): “Zaustavite hitno Miloševića! Taj će nas posvađati ne samo sve međusobno nego i našu zemlju zavaditi sa celim svetom.” Naravno i na žalost – i ovaj očajnički vapaj je bio uzaludan! Taj njegov hrabri poziv ostao je bez ikakve reakcije tih statutarno i ustavno jedino nadležnih, tada već uveliko paralisanih organa federacije. Stojšića je potom zamenio poslednji predsednik ovog foruma Milovan Šogorov, koji nije bio – pokazalo se – dorastao izazovima aktuelnih političkih procesa i koji je po mnogim indicijama bio kontroverzan.

A reći ću vam i da sam bio prisutan kada je, na insistiranje nas nekoliko, kasno uveče 6. oktobra 1988. godine, Nandor Major, tadašnji predsednik Predsedništva SAP Vojvodine i rukovodilac njenog Saveta za bezbednost, nazvao telefonom predsednika Predsedništva SFRJ Raifa Dizdarevića i preneo mu naš zahtev da, kao ustavno jedino ovlašćeno, to Predsed-

ništvo momentalno prisili Miloševića da povuče svoje iz cele Srbije mobilisane falange sa trgova Novog Sada i naredi mu prestanak opsade zgrade PK SK Vojvodine. Na moje čuđenje, s obzirom da sam s njim dugo neposredno saradivao i cenio njegovu političku razboritost, Raif mu je uzvratio: "Pa, zar vi još niste podneli ostavke!? Nije valjda Vojvodina Kanada, pa da ne možete da noćas sazovete PK i da Predsedništvo podnese ostavke..."

Izgleda da to nije bilo moguće, ali da je Vojvodina uspela da se sačuva, da nije poklekla, da li mislite da bi ratovi u Jugoslaviji mogli bili izbegnuti?

Pokušaću da odgovorim na ovo hipotetičko pitanje. Ne mislim da bi, u takvim okolnostima u državi u celini, bili izbegnuti potonji krvavi unutrašnji ratovi i da je – kako kažete – Vojvodina uspela da se sačuva, da ne poklekne... Ratoboračka Srbija je u vreme političkog nasrtaja na pokrajinu bila na vrhuncu svoga srbonacionskog zanosa i čvrsto rešena da svoje velikosrbijanske ciljeve ostvari po svaku cenu. Siloviti nasrtaj na Crnu Goru, izveden samo par dana posle „jogurt revolucije“, to uverljivo potvrđuje... Uveren sam, dakle, da bi i u slučaju da je vojvođansko političko rukovodstvo preživelo kojim čudom šestooktobarski udar na Vojvodinu – takva Srbija ostvarila još potpunije ukidanje vojvođanske autonomije ratnim putem, kao što je to učinila na Kosovu, odnosno – kao što je ratovima pokušala da stvara svoje „autonomije“ u srpskim krajinama na teritoriji republika Hrvatske i BiH.

Možemo li sada ukratko evocirati događaje tokom „jogurt revolucije“ i oko nje. Kako je konkretno izgledao taj obračun Miloševića sa vojvođanskim funkcionerima? Mnogi od njih su decenijama nosili traume.

Teško je na ovako postavljeno pitanje odgovoriti „ukratko“... I da vas odmah ispravim: ma koliko mnogima izgledalo tako, to nije bio ni u prvom redu, niti u suštini – kako kažete – „obračun Miloševića sa vojvođanskim funkcionerima“. Bio je to grubi i dugo pripremani politički nasrtaj memorandumske Srbije na složeno biće Vojvodine, a u funkciji potiranja njenog nesumnjivog i istorijski osvedočenog političkog subjektiviteta, kao i njenog nekoliko vekova oblikovanog multinacionalnog i multikulturalnog regionalnog identiteta. Odnosno, bio je to uspešno izvedeni i bestijalni čin prisilnog ukidanja njenog neporecivog subjektiviteta i neosporive istorijske i regionalne samosvojnosti, sa ciljem siledžijskog preoblikovanja Vojvodine u jednu od brojnih srbijanskih nahija, pod istorijski i geografski netačnim nazivom „Severna Srbija“.

Bio je to, takođe, i završni čin skoro desetogodišnjeg sistematskog, iz godine u godinu i dana u dan sve intenzivnijeg i sve beskrupoloznijeg medijskog i političkog mrcvarenja Vojvodine, javnih institucija i istaknutih javnih ličnosti u njoj. Sve to sa jasno vidljivim ciljem podrivanja njene političke stabilnosti, rasplamsavanja sukoba između starosedelačkog i kolonizovanog srpskog stanovništva u njoj, kao i razaranja dugogodišnjih harmoničnih odnosa između relativno većinskog srpskog naroda i brojnih drugih naroda, narodnosti i etničkih grupa koje na ovim prostorima odvajkada žive, uz sejanje razdora između njihovih još brojnijih konfesija.

Ono što je – smatram - i najbitnije za razumevanja suštine „jogurt revolucije“: izvedena je ona prvenstveno kao besprimerni akt neustavnog i prisilnog ukidanja ustavne autonomije Vojvodine. One i onakve koja i kakva je 1974. utemeljena ne samo u prvom i u do sada jedinom ustavu u dugoj i osobenoj političkoj istoriji pokrajine, nego i u tada aktuelnim ustavima Republike Srbije i avnojevske Jugoslavije. Zapravo, „jogurt revolucija“ je bila razbijački čin trajnog

ukidanja one autonomije koja je bila veliki cilj Narodno-oslobodilačke borbe u Vojvodini, dakle – njena ratom izvojevana tekovina. Podsetiću vas da je od ukupno četiri armije, koje su tvorile partizansku vojsku krajem 1944, jedna po svom vojničkom i komandnom sastavu bila izrazito vojvođanska.

Rečju, po svojoj suštini još i više nego po bezobzirnosti i beskrupuloznosti načina na koji je izvršena – „jogurt revolucija“, i kao proces i kao čin, bila je brutalni nasrtaj na one tekovine i neporeciva istorijska prava naroda i građana Vojvodine, koja su plod njihove viševekovne borbe za osmišljavanje i priznavanje političkog subjektiviteta.

Da, ali uporedo sa obračunom sa Vojvodinom tekao je i obračun sa vojvođanskim funkcionerima. Da li su oni miloševićevskoj Srbiji smetali samo zbog toga što su štitili Vojvodinu i njene osobenosti?

Miloševićevska Srbija se osvetila SK Vojvodine, likvidirajući ga, zbog toga što je on kao samosvojni deo SK Srbije i statutarno osobeni deo celine SK Jugoslavije, predstavljao autentičan otpor ukupnoj velikosrpskoj politici. Duže od decenije bio je vidljivi javni nosilac i delotvorni organizator onog žilavog vojvođanskog otpora, koji je uspešno odbijao da prihvatiti memorandumski „noveliranu“ velikosrpsku politiku prisilne revizije principa na kojima je temeljen i građen položaj srpskog naroda u drugoj Jugoslaviji, kao istinski ravnopravnoj zajednici svih konstitutivnih i drugih naroda koji su je tvorili. Odnosno, zato što je, znatno pre svih drugih, odlučno tu politiku počeo javno da raskrinkava i da dosledno i žilavo odbija da prihvati promenu načela i osnova na kojima je od nastanka avnojevske Jugoslavije građen položaj Republike Srbije, i autonomne Vojvodine u njenom sastavu.

Bio je to i obračun sa onom političkom Vojvodinom koja je

– kako sam već rekao – odlučno odbijala srbijansku politiku upornog i istorijski nelogičnog, a politički apsurdnog stavljanja u istu ravan Kosova i Vojvodine. Kosova, čija je većinska politička elita težila izlasku iz Srbije tako što će dobiti status nove jugoslovenske republike, sa Vojvodinom, koja se još jula 1945. (za razliku od 1918, ovog puta skoro referendumski plebiscitarno) nedvojbeno izjasnila da kao ustavna pokrajina trajno bude u sastavu Republike Srbije.

Uostalom, Miloševića lično je – po mom nagovoru – samo par nedelja nakon udara na Vojvodinu, jedan tada nakratko i Slobi blizak viđeniji vojvođanski političar srednje generacije pitao zbog čega je 6. oktobra tako brutalno nasrnuo na Vojvodinu, iako su se predsednici Predsedništva Srbije i Predsedništva SAP Vojvodine nepunu godinu ranije skoro u potpunosti usaglasili oko usklađivanja ustava. On je u svom opširnom odgovoru potvrdio ovo što sam već naveo. Ali je i dodao još nekoliko važnih razloga, koje ću vam parafrazirano izložiti, zbog kojih je – uprkos pomenute saglasnosti – ovakav udar na Vojvodinu smatrao neizbežnim.

Prvo, smatrao je da sa vojvođanskim rukovodstvom koje na odnose u Jugoslaviji ne gleda isto kao republički vrh, Srbija ne može početi sa preuređivanjem ustavnog uređenja poszitovske Jugoslavije. Drugo, to se neizbežno preuređenje, po svemu sudeći, ne može izvesti bez rata, a Srbija rat može voditi samo ako je njeno vođstvo apsolutno politički jedinstveno i – što je ne manje važno – ako ono direktno kontroliše najkrupnije vojvođanske resurse, kao što su agroindustrija, banke, naftna industrija, itd. I treće – buduća država Srbija, za slučaj da ne bude Jugoslavije, mora najbliže saradivati sa Evropom. Hrvatska i Slovenija, kao suverene države, tu će saradnju ostvarivati u okviru već usvojene koncepcije Alpe-Adrija, a za Veliku Srbiju to je ostvarivo ako razradi i osigura platformu Dunav-Rajna-Majna... Zbog toga se ne-

posredno moraju kontrolisati, koliko god je to moguće, obe obale Dunava do granice sa Mađarskom. Skrećem vam ovde pažnju da je on to sve izgovorio krajem 1988. Dakle – znatno pre krvavih borbi oko Vukovara i stvaranja Srpske krajine u Zapadnom Srijemu, odnosno – u vreme kad se javno uveliko kleo da je stameno čvrsti pobornik očuvanja opstanka Titove Jugoslavije i njene celovitosti.

Vratimo se na lične sudbine voždanskih funkcionera, koje sam spominjao u jednom od prethodnih pitanja, i na njihova traumatična iskustva u tzv. procesu diferencijacije... Kako je to izgledalo u praksi?

U višegodišnjem procesu po strahotnosti čuvene „diferencijacije“ u Vojvodini, iz svih vidova javnog života i sa svih važnijih stručnih, a ne samo političkih, državnih i drugih društveno uticajnih pozicija, bukvalno su počišćeni ne samo – kako volite da kažete – „istaknuti funkcioneri“, nego svi oni građani Vojvodine koji su te poslove lojalno i legitimno obavljali do „jogurt revolucije“. Većina koja je prokazana kao „eksponirani autonomaši“ ili „sluge autonomaša“ – ostavljena je bez posla i godinama onemogućavana da ga pronađe. Zapravo, po zlu opevana turska „seča knezova“, ali i sve posleratne političke čistke – čak i ona poput famoznog i takođe po zlu čuvenog „obračuna sa IB-eovcima“, a pogotovo obračuni sa „maspokovcima“, „rankovićevcima“, „srpskim liberalima“, pa i „stambolićevcima“ – bile su i po opsegu, i po perfidnosti načina na koji su izvođene, elegantna „šala i poskočica“ naspram čistke koja prvih godina nakon „jogurt revolucije“ izvršena u Vojvodini. Naravno, pre svega u funkciji učvršćivanja prinudne uprave nad Vojvodinom nakon njene prisilne političke okupacije, a potom i kao oblik odmazde. Oni koji su famozni proces „diferencijacije“ pažljivije proučavali tvrde da je broj tako „diferenciranih“ pojedinaca, uglavnom iz re-

dova Vojvođana-starosedelaca, samo prve godine prelazio 30.000, a da je u narednim godinama više od 100.000 Vojvođana, uključujući tu i članove porodica „diferenciranih“, pa i odrasliju decu onih koji su okarakterisani kao autonomaši – „diferencirano“. Znam i iz najneposrednijeg uvida da su neki od mojih istaknutijih mlađih saboraca bili tako svirepo šikanirani da su ne samo za dugo traumatizovani, nego su trajno nervno oboleli, a nekoliko njih se ubrzo nakon neviđenog šikaniranja i poniženja kojima su bili izvrgnuti teško razbolelo, pa i prerano umrlo.

Vi znate da je nekoliko nas najistaknutijih, da pomenem Duleta Matića, Boška Krunića i sebe (a da Đorđa Radosavljevića i druge i ne nabrajam), koji su inače najviše satanizovani još u godinama pre „jogurt revolucije“, a do bestijalnosti brutalno tokom nje i prvih par godina nakon nje – uprkos razbijanju i faktičkom ukidanju Saveza komunista Vojvodine, a ubrzo i raspadu Saveza komunista Jugoslavije – odlučno nastavili javnu borbu sa snagama srbijanske kontrarevolucije i pozvali građane i narode Vojvodine da im se odupru.

Moj poslednji govor na sednici PK SK Vojvodine, tada već prisilno preobraćenog u miloševićevsku prćiju, na kojoj je odlučeno da posle 32 godine budem isključen iz SK – to rečito ilustruje. Taj je buntovni govor Vojvodina dobro i čula i razumela, a odjeknuo je i u celoj zemlji, pa i u inostranstvu. Uprkos tome je u vojvođanskim medijima, preko noći probraćenim u slugeranjski poslušničku polugu tek uspostavljene okupacione vlasti nad pokrajinom, prećutan. A, dabome, prećutan je i u u svim beogradskim medijima sa izuzetkom donekle „Borbe“, koja je objavila par doduše udarnih rečenica, a pogotovo lista „Mladost“, koji se – na moje koliko veliko zadovoljstvo toliko i iznenađenje – drznuo da jedini taj govor – pod naslovom „Ne priznajem ovaj sud!“ – objavi januara 1989. godine u celini. Neki pouzdani svedoci

kažu da je Milošević, koji je tok sastanka PK očevidno pratio iz Beograda – lično, još dok sam govor završavao, nazvao šefa informativne službe PK i besno mu naložio da se taj govor izbaci iz svih stenograma, magnetograma i TV snimaka te sednice.¹

1 Pošto se od tada do danas moj govor prećutkuje, dopustiću sebi da izdvojim iz njega četiri bitne poruke koje su mogle više od niza sličnih razjariti ne samo Slobu nego i nekoliko učesnika sednice, inače njegovih ostrašćenih privrženika koji su odmah posle 6. oktobra kooptirani u „projogurtaški“ tranformisani Pokrajinski komitet:

Prva. U "Mladosti" objavljen naslov izveden je iz jednog od početnih stavova mog izlaganja, u kojem – pošto sam prethodno istakao da sadašnja politika SK Srbije nije u skladu sa Programom partije kojoj sam pripadao više od trideset godina i odlukama svih njenih kongresa, nego je kontrarevolucionarna negacija suštine, duha i slova tih dokumenata sa centralističko-nacionalističkih pozicija, dodao sam: "Ja, dakle, ne prihvatam politiku u ime koje mi se danas ovde 'sudi', i u tom smislu ne prihvatam ni 'sud' koji to čini u ime te politike. Da budem još razgovetniji: osećao bih se kao komunista nečasno da nisam 'žrtva' te politike".

Druga. Sve ono što se od strane novouspostavljenih vođa i rukovodstva SK Srbije od jula meseca i oktobarske „jogurt-revolucije“ čini u Vojvodinu „u funkciji je promene karaktera Titove Jugoslavije, u nameri da se bitno reduciraju njene federativne osnove i obezbedi vlastita dominacija u budućoj Jugoslaviji“.

Treća. Sve slabija uloga CK SKJ, a posebno nemoć i razbijanje njegovog Predsedništva, pokazuje da se "Savez komunista Jugoslavije približava ivici samorastočavanja"... dok „sve više liderski angažovani pojedinci vrše temeljitu reviziju titovske strategije borbe za socijalizam, redefinišu ciljeve te strategije, omalovažavaju tekovine i vrednosti koje je ta borba iznedrila"... pri čemu su „metodi koji se primenjuju za nametanje te nove politike nesumnjivo reakcionarne suštine, totalitaristički su koliko je i sadržina te politike nacionalistička“.

Četvrta. Sve ovo ohrabruje "intenzivnu i ratobornu nacionalističku homogenizaciju, sada već u svim delovima Jugoslavije, što neizbežno vodi, ukoliko se ne predupredi, u građanski rat sa teškim istorijskim posledicama po sudbinu revolucije, posebno po sudbinu delova srpskog naroda u nacionalno mešovitim sredinama, po druge narode i narodnosti u njima i – konačno – po opstanak Jugoslavije“.

Imajte na umu da su ove, sada već dosta široko prepoznate istine i prihvaćene ocene bile – u momentu u kom su javno izgovorene doživljene ne samo kao do drskosti hrabre, nego i kao neoprostivo jeretičke.

Kada sve ovo imate u vidu, nije čudo što sam već poslednjih meseci 1988. proglašen za „najopasniji remetilački faktor u pokrajini i zemlji u celini“ i stavljen pod sve vrste policijske paske, izložen svim oblicima javne i faktičke šikane. I to ne samo ja kao pojedinac, nego i svi moji lični i politički bliski prijatelji, istomišljenici i saborci, kao i članovi naših užih i širih porodica. Od najgnusnijih imputacija i svakovrsnih kleveta u cilju ličnih diskreditacija, pa do pretnji hapšenjima i smrću. Ali, onaj ko na vreme razume da uz prljavu politiku uvek idu i još prljaviji metodi i ljudi nitkovski kvarni i beskrupulozni, taj ih se i ne plaši.

Uostalom, vama kao čoveku koji je već niz godina i sam izložen sličnim vidovima javne šikane u ovom paradoksalnom vremenu trijumfa višestranačkog jednogumlja u državi i društvu koje pod krinkom višestranačke demokratije sve više stenje u mengelama SNS i brutalno održavane demokracije i lične despotije njenog psihodeličnog lidera – svakako ne treba elaborirati šta sve ova poslednja tvrdnja znači i podrazumeva.

Kako su na događaje u Vojvodini gledale Slovenija i Hrvatska kao važni i uticajni delovi federacije? Da li je Vojvodina na neki način prećutno predata Miloševiću, verujući da će se tako zadovoljiti njegovi apetiti?

Rešavanje „vojvođanskog pitanja“, čak i izrazitije nego pitanja Kosova, relativno brzo nakon Titove smrti, iz godine u godinu sve očividnije prepuštano je na milost i nemilost prvo stambolićevsko-markovićevskoj Srbiji (inače, u vešto prikriivanom dosluhu sa ćosićevskom kvazidisidentskom opozicijom), a posle famozne Osme sednice – snagama razbijačke velikosrpske politike Slobodana Miloševića. Ova ocena podjednako važi za većinske delove najvažnijih političkih institucija federacije, vrhove njenih obaveštajnih službi, a naročito za – svojoj us-

tavnoj poziciji potpuno nedoraslo – vođstvo JNA, kao i za dominantne frakcije u političkim vrhovima skoro svih republika.

Početak njihovog plitkournog odustajanja od avnojevskih načela bez kojih ne može biti druge Jugoslavije, odnosno – početak politikantski kompromiserskog prilagođavanja svih njih tzv. novostvorenom odnosu snaga u postitovskoj Jugoslaviji, po cenu flagrantnog podređivanja ustavnih nadležnosti i statutarnih odgovornosti najviših organa federacije političkoj volji lidera i neprincipijelnim stavovima rukovodstva Srbije, označio je samo par nedelja nakon spektakularne sahrane Tita tadašnji predsedavajući Predsedništva SFRJ Lazar Koliševski. Izrekao je tada čuvenu i udvoričku rečenicu: „Vreme je da prestanemo sa politikom 'slaba Srbija - jaka Jugoslavija!'“ Šta ta floskula podrazumeva, bilo je jasno demonstrirano nekažnjenim i osionim lupanjem pesnicama Petra Stambolića i Nikole Ljubičića za govornicom CK SKJ tokom prve konstitutivne sednice toga foruma, samo sat nakon završetka Dvanaestog kongresa SKJ, kada je najviši organ Partije prisiljen da preinači tajnim glasanjem i ogromnom većinom donesenu odluku CK o neizboru Draže Markovića u njegovo Predsedništvo.

Posle tog udara na elementarna prava i ulogu Centralnog komiteta i elementarno političko jedinstvo Saveza komunista Jugoslavije sledila je serija neoprostivih ustupaka najviših organa federacije Srbiji – poput onog odgovora Dizdarevića nama na sam dan „jogurt revolucije“. A završilo se njihovom potpunom nemoći da se suprotstave Miloševiću – bar nakon jogurt revolucije ili nakon famozne crnogorske „Žute Grede“, odnosno istog takvog udara na federalnu Crnu Goru, samo par dana posle udara na autonomnu Vojvodinu.

Ipak, da li se odnos pojedinih republika prema „vojvođanskom pitanju“ i prema rukovodstvu Srbije međusobno razlikovao?

Da, odnos pojedinih republika prema napadu političkog vrha Srbije na ustavni položaj Vojvodine i Kosova je bio različit i različito je evoluirao. Ne bih to detaljnije elaborirao, sem jedne opšte ocene... Makedonija, a i Crna Gora, sve do Osme sednice i otvorenog napada na njene političke prvake, od samog su početka manje ili više otvoreno podržavale politiku vrha Srbije. Bosna i Hercegovina je – sve do pokretanja afere „Agrokomerc“ u funkciji javnog obračuna sa tvrdokornim titovcima u njenom političkom vrhu, kakav je nesumnjivo bio npr. Hamdija Pozderac – bila odlučni protivnik politike Srbije, smatrajući je antijugoslovenskom i, samim tim, opasnom po stabilnost i opstanak te mnogonacionalne republike... Većina bosanskih političkih prvaka – sem nečasnih izuzetaka tipa Renovice – na tom stanovištu je ostala sve do raspada Jugoslavije. Pa i nakon njega.

Odnos Hrvatske i Slovenije prema ustavnim raspravama u Srbiji – evoluirao je i bivao sve blagonakloniji prema stavovima vrha Srbije – što su više eskalirale srbo-nacionijske snage u samoj Srbiji i što je njihov uticaj više penetrirao u vrhove savezne države. Pritom, pritisak u ime Slovenije na nas u Vojvodini vršen je mnogo više posredstvom slovenačkih predstavnika u vrhovima federacije, pre svega Staneta Dolanca, pa i Milana Kučana, nego direktno iz Ljubljane... Iako je bilo jasno još u toku rasprava koje su prethodile ustavnim reformama 1974. da najveći deo političkog vođstva Slovenije pitanje pokrajina u Srbiji smatra unutrašnjim pitanjem Republike Srbije. Dragoceni dokazi za ovu tvrdnju sadržani su u beleškama Stevana Doronjskog, objavljenim u knjizi Ranka Končara i Dimitrija Mite Boarova „Stevan Doronjski – odbrana autonomije Vojvodine“.

U Hrvatskoj je, međutim, i oko toga došlo do stanovitih podela na one koji su – poput Bakarića, sve do njegove prerane smrti, ili meni bliskih Dragosavca i naročito Šu-

vara, te njihovih istomišljenika iz reda doslednih titovaca – bili zagovornici odlučnog otpora politici redefinisanja ustavnih odnosa u Jugoslaviji, i onih koji su bili u dosluhu sa čelnicima Srbije, poput Špiljka, Račana, a pred sam kraj Jugoslavije, i Vrhovca – koji su zapravo bili protagonisti zlosrećne politike tzv. hrvatske šutnje... Politike koja je bitno doprinela raspadu Jugoslavije i potonjoj pobjedi tuđmanovsko-nacionalskih snaga u samoj Hrvatskoj. Lično sam tih godina razgovarao najotvorenije sa brojnim, pa i najuticajnijim, a meni inače tada i drugarski bliskim uglednicima i Slovenije i Hrvatske, kao i drugih republika. Ti su me razgovori, vođeni još znatno pre Miloševićevog nasrtaja na Vojvodinu, a i tokom i posle njega, doveli do ocena i zaključaka koje vam nudim kao jezgrovit odgovor na vaše pitanje.

Na kraju, od osam članica federacija, sedam su samostalne države. Vojvodina je izgubila sve, čak i autonomiju. Možemo li za takav ishod okriviti još koga osim prethodno nabrojanih?

Kako to mislite „izgubila sve“?! Mnogo tačnije je reći da je Vojvodini kao osobenom konstitutivnom entitetu Republike Srbije i jugoslovenske federacije brutalnom političkom prisilom oduzeta njena teško izborena ustavna autonomija, kao suštinski sadržaj i izraz njenog političkog subjektiviteta i regionalnog identiteta. Prisilni udar je ostvaren oktobra 1988 – činom „jogurt revolucije“ – nakon skoro decenijski dugog žilavog otpora Vojvodine i njenog legitimnog političkog vođstva onim istim nazadnjačkim velikosrbijanskim snagama, koje su ubrzo nakon toga – naravno, u sprezi sa istim takvim snagama u svim bivšim jugoslovenskim republikama – raspomamljivanjem krvavog etnogenocidnog rata razbile i samu državu Jugoslaviju i razdrobili je na sedam malih, još

uvek na različite načine međusobno zavađenih državica.

Inače, sasvim ste u pravu kada tvrdite da je Vojvodina platila najveću cenu raspada druge Jugoslavije u političkom pogledu. Jer od tada, ona je tretirana kao bezdušno raubovani ratni plen i okupirani deo Republike Srbije. Istina – nezavisne, ali svome složenom biću ustavno politički neprimereno ustrojene kao apsolutno centralističke države. Između ostalog, i zbog tog azijski apsolutističkog centralizma već decenijama potpuno disfunkcionalne, korupcionaške i invalidno nedovršene države.

Snage čija je politika bila razaranje avnojevske Jugoslavije i stvaranje ovakve Srbije – i svi koji su sa njima u raznim fazama rađanja i ostvarivanja te politike šurovali i danas šuruju – snose i najveći deo krivice za sve što se desilo i danas se dešava sa Vojvodinom.

Ciljao sam zapravo na objektivne i subjektivne slabosti boraca za autonomiju. Kada rezimiramo borbu za autonomiju Vojvodine, od početka osamdesetih, preko „jogurt revolucije“, pa do danas, šta možemo o tome reći?

Ne znam šta podrazumevate pod „objektivnim slabostima“... Radije ću govoriti o onim objektivnim okolnostima koje su negativno uticale na razvijanje delotvornije borbe za vraćanje Vojvodini njenih neporecivih ustavnih prava i sužavale prostor za jačanje i uspešnije delovanje snaga koje tu borbu vode.

Lako je dokaziva istina da je srbijanska crvena politička elita i disidentska velikosrbijanska opozicija, u želji da pridobiju podršku masa u tekućim konfrontacijama oko ustavnog uređenja, dakle prividno iz pukih taktičkih i pragmatičkih razloga, sve napadnije i sistematičnije počela da zagovara velikonacionalnu ideologiju i njoj imanentnu razbijačku an-

tijugoslovensku i antivojvođansku politiku. Potajno i stidljivo pre Titove smrti, a otvoreno i javno odmah nakon nje. Toliko grlato i intenzivno da su one – ta ideologija, i ta politika – skoro apsolutno ovladale svešću pre svega srbijanskog, ali i ne malog dela srpstva u drugim delovima Jugoslavije, uključujući tu i deo vojvođanskih Srba...

A vi znate onu istorijski potvrđenu filozofemu – da ideologije koje ovladaju svešću masa postaju *eo ipso* najmoćnija i stoga objektivno teško savladiva politička sila nad društvom i determinišući faktor bitnih političkih procesa u njemu. U tom kontekstu, Osmo sednica CK SK Srbije označila je ne samo početak Miloševićeve liderske nadmoći, pa i svemoći u Srbiji, nego je i dokaz o završenom procesu borbe za predominaciju te svesti u samom Savezu komunista. To je uticalo na to da se SKS na samom početku uvođenja višestranačja, preoblikuje u nominalno socijalističku partiju izrazito nacionalske i nazadnjačke provenijencije, odnosno – da se na novokomponovanoj političkoj sceni Srbije formiraju uglavnom stranke nacionalističke desnice, a proces masovne „četnifikacije“ svesti naroda još više intenzivira.

Druga determinišuća nepovoljna okolnost direktna je posledica ove istine. Poznato je da je jedan od bitnih postulata svake nacionalističke ideologije „teorija sloge“ – odnosno slogan „jedan narod-jedna država-jedan vođa“. Ta fašistoidna mantra značajno utiče na to da je u srpskom društvu sve manje onih koji se dosledno i organizovano zalažu za neminovne ustavne i korenite demokratske reforme... A to objektivno smanjuje izgleda za temeljitu decentralizaciju i regionalizaciju srpske države, primerenu njenom složenom biću. Samim tim se, naravno, naročito sužava prostor za delovanje onih (i zbog toga, sve malobrojnijih) organizacija i pojedinaca – koji se u Vojvodini zalažu i još uvek bore za reafirmaciju pune konstitutivne autonomije pokrajine.

I treće. Nacionске elite, političке partije i pokreti, pa i sama država Srbija odavno su u, sada već teško raskidivoj, sprezi sa vrhovima Srpske pravoslavne crkve. Ona je postala neprikosnovena ideološka sila iznad kako najviših ustavnih institucija, tako i iznad srbijanskog društva u celini. Uostalom, bez najdirektnije ideološke i operativno-političke podrške „svete matere Crkve“, srbijanske nacionске snage ne bi ni mogle tako delotvorno da ostvare niti razbijanje Jugoslavije, niti udar na Vojvodinu. Taj udar su na sve moguće načine podržali najviši crkveni velikodostojnici, u to vreme i najratobornije vladike u Sinodu, sračunato nominovani baš u periodu priprema nasrtaja na Vojvodinu da čelniče trima vojvođanskim eparhijama: agresivni justinijanovac i tadašnji vladika banatski Amfilohije, neprikosnoveni ideolog velikosrpske politike SPC vladika bački Irinej, kao i „dražoljubivi“ vladika sremski Vasilije. Njihovo neskriveno antivojvođanstvo, zaogrnuo krinkom politički bezazlenih verskih poglavara, svakako je bilo objektivno moćan oslonac u borbi ne samo za ukidanje njene autonomije, nego i za zatiranje svega proevropskog, istinski demokratskog, progresivnog i izvorno vojvođanskog u istoriji, stvarnosti i javnom životu pokrajine.

Uostalom – bez oslonca na tako ekonomski, politički i ideološki moćnu silu, u kakvu je u ustavno sekularnoj Srbiji izrasla SPC, ni antivojvođanski više nego ostrašćeni nosioci naprednjačke politike ne bi mogli da od svog dolaska na vlast do danas tako sistematski, tako perfidno i toliko sladostrasno da poriču sve što je vojvođansko. Pod nedodirljivim ideološkim plaštom politički najborbenijeg dela Svetog sinoda, predvođenog upravo vojvođanskim velikodostojnicima, uključujući tu i daleko više prevejanog nego kontradiktornog nedavno ustoličenog patrijarha Porfirija, baš odavde, iz mnogonacionalne Vojvodine, najagilnije se razrađuje i promoviše ideologija tzv. „srbskog sveta“. Pre svega iz u „Srbsku Atinu“ preobraćenog Novog Sada, kao i iz odavno četnifiko-

vanih Sremskih Karlovaca, iz šovinizovane Matice srpske, putem sramotno servilnih novosadskih medija, vidljivim angažovanjem onih delova Univerziteta, izdavačkih kuća i drugih novosadskih kulturnih i naučnih institucija koje su – iz lukrativnih pobuda više nego iz iskrenih uverenja – nemoćno podatne najreakcionarnijim velikonacionalskim naložima...

Ali, „objektivne okolnosti“ koje navodite ne odnose se samo na Vojvodinu, nego i na celu Srbiju i na (ne) mogućnost njene demokratizacije i evropeizacije...

Tako je. Ta tri bitna obeležja današnje srbijanske i vojvođanske političke stvarnosti, uz ostala nepomenuta – objektivno ograničavaju prostor za borbu kako nevelikih istinski demokratskih i proeveropskih snaga u celoj Srbiji, tako i u još u većoj meri sve slabasnijih provojvođanskih... Prvo, političke partije koje su poslednjih desetak godina na vlasti upravo su na vlasti zato što su se najgrlatije klele u velikosrpsku nacionalsku ideologiju i najdoslednije je ostvaruju. S obzirom da je ta ideologija od početka devedesetih ovladala svešću većine srpskog naroda – automatski pridobijaju glasove većine aktivnih birača... Do mere da su sve teže smenjive izbornim putem. Drugo – svako pominjanje i zalaganje za evropske vrednosti i zalaganje da Republika Srbija menja svoje ustavno ustrojstvo u skladu sa njima, a posebno zalaganje za punu ustavnu autonomiju Vojvodine, biva nemilosrdno i bez većih otpora političke i šire javnosti politički prokazano i javno proskribovano kao razbijačka, separatistička, antisrpska ili antidržavna rabota.

Pritom, uzmite u obzir i činjenicu da niz pripadnika novih generacija za druge ideologije, sem ove dominantne – i ne zna. Odnosno – da su iz niza naučnih, obrazovnih i medijskih institucija odavno proterani zagovornici drugačijeg svetonazora, a i da postupno narasta broj onih koji, iz

opravdanog straha da ne budu prokazani i egzistencijalno ugroženi, oportunistički odustaju od bilo kakve javne i aktivne borbe za raskrinkavanje dominantne ideologije i iz nje izvedenih politika, čak i ako sami nisu nikada bili njihovi zarobljenici i pobornici.

Sve to, rečju, objektivno stvara stanje u kome se borba za osvedočena prava Vojvodine i protiv grubog poricanja njene samobitnosti i samosvojnosti, od „jogurt revolucije“ do danas, odvijala u sve više otežanim uslovima, usled čega je ona danas svedena na mali broj onih istinski opredeljenih da od nje ne odustaju – bez obzira na cenu koju za takvu borbu plaćaju.

Dobro, ali hajde sada da se posle „objektivnih okolnosti“ posvetimo subjektivnim slabostima boraca za autonomiju, kroz duži period.

Odmah ću, kao važnu početnu napomenu, naglasiti da smatram da je celishodnije ukazati na subjektivne slabosti organizacija koje su od oktobra 1988. odnosno u proteklih 35 godina, pokušavale da budu nosioci borbe za reafirmaciju prava Vojvodine na stvarnu, punu i konstitutivno trajno garantovanu autonomiju i na osiguranje njenog ustavno i politički dostojanstvenog, dakle elementarno ravnopravnog položaja u Republici Srbiji, nego se zapetljivati u svakovrsne slabosti i sitničavo puštati u silne međusobice njihovih najistaknutijih bivših ili aktuelnih lidera.

Počeo bih od kruga kome sam i sam nakon raspada Saveza komunista pripadao, pa niz godina ga i nominalno predvodio, i sa odavno uočenom opštom istinom koja odlikuje borbu provojođanskih snaga. Mislim na raskorak između stvarnog nepristajanja većinskog dela građana Vojvodine na stanje stvoreno nakon „jogurt revolucije“ i sposobnosti političkih snaga Vojvodine da to raspoloženje iskoriste za

stvaranje moćnog, istrajno i istinski borbenog i dosledno provođođanski orijentisanog političkog pokreta. To većinsko raspoloženje Vojvođana ubedljivo se ispoljilo, na primer, kada su građani Vojvodine masovno odbijali da sudeluju u „ratovima koje Srbija nije vodila“, a još ubedljivije prilikom referenduma o zlosrećnom „mitrovdanskom ustavu“ 2006 – koji je belodano pokazao da većina u Vojvodini taj ustav odbija kao antievropski, velikosrpski, apsolutno centralistički i eminentno antivojvođanski. Ispoljavalo se ono i prilikom svih izbora, bez obzira na izrazit antivojvođanski izborni zakon koji je i danas na snazi, kao i na sve medijske manipulacije, režimske ucene i politikantske nagodbe ovog ili onog potkupljivog lidera neke od celinom slabašnih i svojoj ulozi nedoraslih vojvođanskih partija. Sad se već usuđujem da ustvrdim: kad god se se u izornoj ponudi pojavljivala iole izgledna građanska i istinski demokratska, odnosno evropska opcija – od svih delova republike ona je u Vojvodini uvek imala relativno najsnažniju podršku, uprkos činjenici da je procenat razočaranih birača, odnosno apstinenata u Vojvodini takođe odavno najviši.

Ali, upravo se u momentima kad je Vojvodina spontano ispoljavala svoje nepristajanje na stanje koje joj je udarom oktobra 1988. nametnuto, uočljivije se ispoljavao i raskorak o kojem govorim. Nekad manji, a nekad veći – on kao prokletstvo obeležava političku scenu pokrajine od „jogurt revolucije“ do danas. Uprkos višekratno ponavljanim nastojanjima istinski vojvođanski opredeljenih pojedinaca i organizacija da ga prevladaju, on je nakon dolaska na vlast naprednjaka postajao sve izrazitiji. Svevojvođanski pokret, savez ili blok mogao bi da ima odlučujuću ulogu u snažnom političkom artikulisanju stvarnog raspoloženja građana i naroda Vojvodine a, samim tim, bio bi bitan i delotvoran činilac na političkoj sceni cele države.

Veliku štetu artikulisanju i stvaranju moćnog vojvođanskog pokreta nanele su one provojvođanski orijentisane partije koje nisu od početka razumele da je Vojvodina carstvo krupnih različitosti. Narodnosnih, subregionalnih i lokalnih, ali po prirodi stvari toliko dubokih da teže da budu vidljive u javnosti i uvažavane u političkom životu pokrajine. Umesto da politički ohrabruju delovanje onih političkih grupa i uglednih pojedinaca koji su želeli da se u ime tih različitosti politički angažuju, pa da kao uticajne i svevojvođanske partije politički i pravno ohrabruju njihovo nastajanje i umnožavanje kao lokalno i regionalno relevantnih stranaka, nevladinih organizacija, svakovrsnih udruženja građana, formalnih ili polufornalnih klubova, društava i pokreta – a onda ih sve mudro artikulišu u jedinstveni i snažan vojvođanski blok, na čije bi solidarne akcije i politiku po prirodi svoje uloge imali ozbiljan uticaj – te su se tzv. relevantne stranke uzajamno rivalski borile za njihovu asimilaciju, marginalizovanje, pa i zatiranje. Silujući na taj način biće Vojvodine kao istorijski osobenog regiona od svog nastanka do danas, glavari tih stranaka su pre ili kasnije izgoreli u štetočinskoj ambiciji i u nestvarnoj, koliko i politički plitkoumnoj želji da oni jedini budu suvereni i neupitni predstavnici pokrajine na političkoj sceni Srbije... Naravno, kako bi lakše mogli trgovati na štetu naroda i građana Vojvodine, sa glavnim srbijanskim strankama, sa državom Srbijom i njenim organima i službama.

U tome je, na moju veliku žalost, ubrzo nakon razbuktavanja zlosrećnih ratova na ovim prostorima i povratka njenog prinudno mobilisanog mladog lidera sa ratišta, isprednjačila Liga socijaldemokrata Vojvodine (LSV). I to nakon kratkog perioda iskrene, srčane, samopregorne, dosledne i delotvorne borbe za mir, za istinske i trajne interese Vojvodine i njenih naroda i etničkih zajednica. To je bio period koji ja lično smatram i zovem „Liginim Periklovim dobom“, u kojem je ova stranka s puno razloga bila politički uvažavana, i izborna

solidno podržavana od velikog broja manjih autonomističkih stranaka, kao i od nevladinih organizacija i biračkog tela te provenijencije, a njen rečiti i harizmatični lider u javnosti i Vojvodine, i građanske Srbije, i zemalja stvorenih na prostoru druge Jugoslavije bio i zapaženiji, i cenjeniji, i uticajniji od stvarne snage svoje partije.

Šta je to što najviše zamerate Ligi socijaldemokrata Vojvodine, osim želje njenog donedavno neprikosnovenog lidera da, kako kažete, „bude suveren i neupitni predstavnik pokrajine na političkoj sceni Srbije“, odnosno da sa te pozicije „trguje na štetu naroda i građana Vojvodine“?

Liga je, između ostalog, pristala i na izrazito centralistički, a i danas važeći zakon o političkim strankama, koji je tobože u želji da ukрупni političku scenu, predložila vlada Demokratske stranke. Uprkos tome što je to bio pre svega antivojvođanski zakon, LSV ga je nagodbenjački podržala, jer joj je išao na ruku. Njime je zakonski onemogućen opstanak nekoliko regionalnih ili lokalnih partija, koje su bile agilne i u pokrajini i u celoj zemlji, a u manjinskim zajednicama ili lokalnim sredinama veoma uticajne.

Mogao bih vam podrobno navoditi štete koje je politika LSV nanela ne samo njenom vlastitom političkom uvažavanju nego i delotvornosti ukupne borbe za trajne interesa i prava Vojvodine... Od nekorektnosti i prevarnih radnji na štetu koalicionih partnera na nekoliko pokrajinskih izbora, preko odbijanja saradnje i učešća na najznačajnijim vojvođanskim konvencijama koje su – kao eminentno svevođanski skupovi – usvojile trajno relevantne političke platforme i bitne dokumente za buduću sudbinu Vojvodine, preko upornog odbijanja da Skupština APV, kojom su u dva maha predsestavali čelnici LSV, bar moralno politički osudi one pojedince

koji su bili ozloglašeni junaci „jogurt revolucije“ i brutalni izvršioци zlodejske diferencijacije o kojoj smo prethodno govorili – pa sve do sramotne i otvorene saradnje sa Vučićevim naprednjacima pre svega u Novom Sadu, upravo u vreme kada mu je oduzet status glavnog grada pokrajine. Ta saradnja se odvija u periodu najbrutalnijeg urbicida u istoriji grada, kao i zatiranja svega vojvođanskog u njemu. Uključujem tu i neslavnu ulogu Lige i njenih reprezenata neposredno uoči dolaska naprednjaka na vlast u pokrajini, u onim pokrajinskim organima koji su bili najangažovaniji u formalno-pravnom gašenju Vojvođanske akademije nauka i umetnosti.

Ne treba smetnuti s uma da su LSV i njeni doglavnici imali koliko brutalnu toliko i perfidnu uloge u nedavnom uspostavljanju kontrole nad Vojvođanskim klubom, kao nesumnjivo do tada najdoslednijoj, najstamenijoj, najuglednijoj i sveokupljajućoj nevladinoj organizaciji u „postjogurtaškoj“ istoriji borbe za autonomiju pokrajine. Ne znam da li je to i u kojoj meri učinjeno po dogovoru ili nalogu samog Vučića ili vojvođanskih glavara aktuelnog režima, ali sam siguran da je stavljanje Vojvođanskog kluba (a na još perfidniji način i još nekih uticajnih staleških vojvođanskih organizacija) pod potpunu kontrolu Lige, svakako učinjeno na radost naprednjaka kao Liginog dugogodišnjeg koalicionog partnera.

Još privrženiji saradnik Srpske napredne stranke je Savez vojvođanskih Mađara, koji je u poslednjoj deceniji Vojvodinu skroz zaboravio. Šta mislite o delovanju najznačajnije manjinske vojvođanske partije?

Po šteti koju nanosi konsolidaciji i jačanju pokreta za autonomiju i dostojanstven položaj Vojvodine – poslednjih desetak godina za LSV ne zaostaje ni politika lidera Save-

za vojvođanskih Mađara. Iz dugoročnih, a za sada taktički prećutkivanih političkih razloga, koje otuda samo slutim, ali u koje ovom prilikom ne bih ulazio, kao i iz vrlo vidljivih lukrativnih pobuda, vođstvo te najuticajnije manjinske partije u pokrajini pretvorilo je SVM u striktno velikomađarsku stranku, koja je potpuno u suprotnosti sa izrazito vojvođanski determinisnim identitetom Mađara, koji vekovima sa svima nama žive u pokrajini. Da pojasnim: kao što su u korpusu srpskog naroda lako po nizu identitetskih osobnosti bili prepoznavani vojvođanski Srbi, tako su i u korpusu mađarske nacije ovdašnji Mađari bili prepoznatljivi po svom vojvođanskom subidentitetu.

Sledeći velikomađarsku politiku susedne Mađarske, na čelu sa Viktorom Orbanom – koji politiku SVM po svemu sudeći bar onoliko osmišljava koliko je upadljivo podržava – ta je partija odustala od bilo kakve borbe za interese Mađara kao žitelja Vojvodine i interese Vojvodine kao njihove domovine, i ušla u koalicione odnose sa velikosrpskim naprednjacima kakvi odgovaraju pre svega trenutnoj Orbanovoj politici. To, naravno, nailazi na otpor najistaknutijih predstavnika duhovne elite vojvođanskih Mađara, svesne toga da takva politika mora biti pogubna po dugoročne interese mađarske narodnosti ovde, kao što je pogubna i za borbu za trajne interese i prava Vojvodine.

Ne zaboravimo, međutim, da se i Demokratska stranka, koja je u međuvremenu prošla mnoge mene, zalagala i zalaže za vojvođansku autonomiju? Bar njeni vojvođanski čelnici...

Da, i Demokratsku stranku treba spomenuti kada su u pitanju „subjektivne slabosti“. Odnos ove stranke prema „vojvođanskom pitanju“ doprinio je odsustvu ili nedelotvornosti napora da se položaj Vojvodine približi njenim istorijskim

pravima. Taj odnos je, naime, u nizu godina od pada Miloševićevog režima do dolaska na vlast Vučićevih naprednjaka odsudno uplvisao na zlosrećnu sudbinu države Srbije u celini, a pogotovo na još više zlorodu sudbinu Vojvodine u njoj... A ni zbog svog vlastitog programa, niti zbog strateških pogleda na trajne interese i evropsku geopolitičku perspektivu republike – u koju se javno klela – Demokratska stranka nije ni morala ni smela da bude talac velikosrbijanske i antivojvođanske vladajuće mantre, kao što je to bila. Sve dok nije svrgnuta sa vlasti.

Da ne okolišam... Ta je suštinski umereno desničarska parlamentarna partija, sa jakim nacionalističkim nastojanjima niza njenih prvaka i dobrog dela članstva, primljena u Socijalističku internacionalu kao proevropska i socijaldemokratska samo zato što su sve druge veće parlamentarne partije sa centralama u Beogradu bile još desnije od nje. Ona se neporecivo potvrdila kao nesposobna da artikuliše proevropske snage postmiloševske Srbije, odnosno – u suštini kao građansko nacionalistička i izrazito centralistička partija tokom decenijske vladavine koalicije DOS-a, koju je suvereno predvodila. Pokazala se kao taktičko-politički kratkovida, strateški nedorasla izazovima vremena u kojem je imala odlučujuću ulogu. To je, možda, najlakše dokazati na primeru njene politike prema Vojvodini i u njoj samoj.

Kao nesumnjivo najuticajnije članice DOS-a, iz sitnokalkulantskih razloga, pritom zasnovanih na neoprostivo pogrešnim procenama raspoloženja biračkog tela, upravo su Đinđićeve demokrate za predsedničkog kandidata istakli Vojislava Koštunicu, ličnost temeljito velikosrpske, pa dakle i antivojvođanske orijentacije, inače do pobede DOS-a čelnika sasvim beznačajne ekstremističke partije talibanski nazadnjačke ideologije i ne manje neprihvatljivog političkog programa. Time su pucali u noge sopstvenoj evropskoj politici,

onemogućili ostvarivanje korenitih ustavnih reformi države i temeljitih demokratskih promena.

Taj je izbor već na samom početku vladavine Demokratsku stranku i DOS osudio na nemoć da ostvare svoja najvažnija izborna obećanja. Zašto? Jednostavno zbog toga što je njihovo ostvarivanje nalagalo permanentnu, solidarnu i radikalnu konfrontaciju te koalicije sa vladajućom velikosrbijanskom svešću i poraženom politikom miloševićevske Srbije, a odnos snaga u DOS nakon politički veoma osnaženog Koštunice, pa samim tim i desnih snaga unutar njega (pa i u samoj DS) – osuđivao ih je na gnjecavu politiku kohabitacije. I to ne samo sa tim „unutrašnjim“ snagama, nego je kohabitacija uskoro proširena i na notorno iskompromitovane stranke „crveno-crne“ (a ja kažem crno-čemerne) koalicije, prividno i nominalno poražene 5. oktobra 2000.

Stoga su demokrate najodgovorniji za obmanu građana i naroda Vojvodine, kojima su u pretposlednjoj tački izbornog programa koalicije koju su predvodili – obećali da će odmah posle izborne pobede Vojvodini vratiti prisilno oduzeta ustavna prava. Oni su i najodgovorniji za sve nazadnjačke ustupke i nedopustive kompromise sa Koštunicom, radikalima i zateturanim SPS prilikom pisanja i izglasavanja famoznog „mitrovdanskog“ ustava, u koji je velikosrbijanski svetonazor ugrađen mnogo više nego u dotadašnji Miiloševićev „žabljački“ ustav.

Najodgovorniji su i za plitkoumno oglašivanje o činjenicu da taj ustav Vojvodina referendumski ubedljivom većinom nije prihvatila. Ne manje su odgovorni za svođenje autonomije Vojvodine u tom ustavu na šuplju fasadnu autonomiju, kao i zato što su taj ustav od svake kritike najgrlatije branili upravo najistaknutiji bojovnici te stranke i stavljali na stub srama – doduše manje brutalno od miloševićevskih bojovnika, ali ne manje perfidno i orkestrirano – sve one koji ga kritički

dovode u pitanje i pozivaju građane Vojvodine na njegovo bojkotovanje i borbu za njegovu promenu, o čemu govorim i iz vlastitog iskustva. Najodgovorniji su i za to što vlast koju su oni kontrolisali od donošenja Ustava – koji su oni i njihovi ko-habitacioni partneri i idejno oblikovali i proceduralno smandrljali – sve do njihovog silaska sa vlasti nije donela ustavne zakone bitne za ostvarivanje ustava takvog kakav jeste, jer bi donošenjem tih zakona položaj Vojvodine bio nešto manje nepovoljan i manje ponižavajući.

Prvaci DS, kako iz Vojvodine tako i iz beogradske „centrale“, prvi su se i najgrlatije obušili na stavove i organizatore Četvrte vojvođanske konvencije, a posebno na njena dokumenta, ne samo po mom sudu dalekosežno najznačajnija u istoriji postjogurtaške borbe vojvođanskih demokratskih snaga za dostojanstven položaj Vojvodine u Republici Srbiji. Odnosno – za budući istorijski dogovor između neke bolje, evropske, građanske i istinski demokratske, zaista složene i zajedničke države Srbije i ravnopravne Vojvodine, kao njenog trajnog dela. Onoliko autonomnog koliko to njeno regionalno samosvojno biće i osvedočena istorijska prava podrazumevaju. Istorijskog dogovora koji se kad-tad neminovno mora postići.

I najzad – DS kao uticajna srbijanska stranka, koja se uvek deklarirala kao istinski evropska i stvarno demokratska, politički je i istorijski neispravljivo odgovorna za to što su se ona i njeni lideri na delu ponašali kao taoci dominantne velikosrbijanske svesti... A i zato što je svojim činjenjem, a dobrano i svojim nečinjenjem, Vojvodinu kao najizrazitiju evropsku regiju i potencijalno njeno prirodno i politički najpouzdanije uporište, nastavila – poput miloševićevog režima – da tretira kao srbijansku koloniju i raubuje sve njene resurse ne manje bezdušno od svojih prethodnika, kao ratni plen onih sramnih ratova, koje je uostalom i ne mali broj njenih

lidera na delu podržavao.

Demokratsku vrhušku ni u Vojvodini, ni u postojano antivojvođanskoj „centrali“ – ni za jotu ne čini manje odgovornim to što su je u pogubnoj politici držanja „vojvođanskog pitanja“ pod tepihom – povremeno ili postojano iz nagodbenjačkih razloga faktički podržavale i neke od parlamentarnih vojvođanskih partija i njihovih potkupljivih lidera... Jer, neretko je ta demokratska vrhuška i politički podsticala i operativno inicirala, a i štedro finansirala te nagodbe i tu „podršku“.

Iskreno govoreći, kada se nabroje svi objektivni i subjektivni faktori, čini se da od Vojvodine nema ništa, da je borba za njenu autonomiju unapred izgubljena?

Uprkos svesti o pobrojanim i drugim objektivnim i subjektivnim slabostima latentno moćnog, a aktuelno vrlo obesnaženog pokreta za interese građana i naroda Vojvodine – ipak nisam pesimista što se krajnjeg ishoda borbe tiče. Onima koji pitaju ima li još Vojvodine, poručujem da je ona datost i da će je uvek biti, a kakve i koliko slobodne i svoje – to uvek zavisi od toga koliko ima borbe za nju. A narastanje izgleda za skoro razbuktavanje te borbe, ja vidim upravo u suludoj politici zatiranja njenog regionalnog identiteta i bezumnog poricanja njenog teško izvojevanog političkog subjektiviteta, koju dosledno koliko i perfidno, bezdušnije nego svi pre njega, sprovodi sadašnji velikosrbijanski režim, uz sasluženje najratobornijih velikodostojnika SPC i njihovih ovdašnjih poslušnika. Vidim je i u sve uočljivijem zgražanju, pa i političkom gađenju, sve većeg broja Vojvođana nad onima koji Vojvodinu izdaju i prodaju.

Slično mom prijatelju Radetu Konstantinoviću i ja kažem: “Aktuelna velikosrbijanska politika silovanja Vojvodine izraz je njene vlastite krize, koja dodiruje dno. Dakle, ima nade!”

Slutim da ovde narasta broj onih, novih i mlađih, koji to razumeju ili intuitivno osećaju. Dakle, vreme za radikalni i sveopšti otpor tom svenasilju je na pomolu i ima sve preduslove da se brzo razbukti u pokret koji će znati da se izbori za radikalne promene sadašnjeg neodrživog stanja u Vojvodini i njenog ustavnog položaja u Srbiji. Usuđujem se da kažem da sa dosta razloga isto tako slutim da će pomenuti istorijski dogovor o trajnim osnovama moderne autonomne Vojvodine u savremenoj evropskoj državi Srbiji biti postignut u vrlo dogledno vreme, uprkos istini da smo trenutno u zenitu naprednjačke politike zatiranja svega vojvođanskog, a i u zenitu krize istinski vojvođanskih subjektivnih političkih snaga koje bi takav dogovor trebalo da izbore. Zašto to slutim? Pa, zato što bez rešavanja vojvođanskog pitanja ne može biti ni konsolidacije evropske Srbije na ustavno trajnim osnovama. A to je neminovnost od prvorazrednog značaja za trajnu konsolidaciju Zapadnog Balkana i Evrope u celini.

Da li smatrate da promena na čelu LSV, odnosno odlazak Nenada Čanka, može imati značaj na poboljšanje položaja Vojvodine?

Verovao bih da može i tu promenu bih svesrdno pozdravio kada bih verovao da je moguće suštinski promeniti političko biće i delatnu, a ne deklarativnu politiku Lige. Tačnije – kada bih bio toliko naivan da mislim da je moguća promena moralnog habitusa i političkog stila ne Lige, nego njene rukovodeće nomenklature i aktuelnog vođstva. To bih i javno podržao, jer – kao što sam u prethodnim odgovorima istakao – Vojvodini je već decenijama vapijuće potreban politički subjekt dorastao političkom nastrojenju građana i zahtevima borbe za strateške interese naroda Vojvodine.

Ali, pošto ne verujem da je takav kopernikanski preobražaj moguć, onda sam više nego skeptik kad je reč o budućoj

ulozi LSV u političkom životu pokrajine. S obzirom na moje ukupne uvide u višedecenijsku praksu i stvarnu politiku ove stranke i saznanja o sadašnjem čelništvu LSV, te moje vlastito iskustvo sa onima kojima je njen dosadašnji dugogodišnji apsolutni lider poverio njenu buduću sudbinu – dobro znam koliko su oni ogrezli u sve ono što je Ligu srozalo na onaj kukavni moralni i politički rejting zbog koga se i sam neprikosnoveni vođa konačno povukao. A, sem toga, bar koliko je meni znano, većina njih ne poseduje ni minimum onih osobina zahvaljujući kojima je Nenad Čanak svojevremeno od LSV stvorio respektabilnu regionalnu partiju, ali zato su raskošno „obdareni“ svim onim njegovim manama zbog kojih je, između ostalog, javni politički respekt i moralno-politički kredibilitet stranke pao na najniže grane.

Možete, a i ne more mi verovati, ali bio bih i lično srećan ako bi me budući razvoj događaja demantovao...

Spomenuli ste Radomira Konstantinovića, sa kojim ste bili izuzetno blizak prijatelj, autora nadaleko čuvene „Filozofije palanke“ i brojnih drugih, nepravedno zapostavljenih dela. On je odlučio, devedesetih, da začuti. Čutao je sve do smrti. O čemu je razmišljao dok je u javnosti čutao?

I Rade i ja smo tokom života imali puno dobrih drugova, pa i vrlo uglednih i dragih poznanika, a obojica bili i vrlo problriljivi kad je reč o izboru prijatelja... I on i ja i naše porodice naše smo prijateljstvo praktikovali, negovali, čuvali i doživljavali kao jedinstveno. Po najdubljem međusobnom poverenju i ličnoj bliskosti, po srodnosti načina na koji promišljamo život, ljude i pojave, po neupitnoj stamenosti. Družili smo se skoro pola veka intenzivno – i kao intelektualci, i kao ljudi. I lično, i porodično. Naše lično prijateljstvo bilo je toliko snažno da se proširilo i na moje i njegove roditelje, kao i na druge

meni ili njemu bliske ljude. Smatrao sam od samog nastanka, u drugoj polovini šezdesetih, pa do danas, to nekako „na mah“ rođeno, a nikad i ničim pomučeno prijateljstvo – izuzetnim i životnim. Pa – da budem ispovedno iskren – i velikom privilegijom vlastitog života i dragocenim darom koji je obogatio i na puno načina oplemenio kako moj, tako i život moje porodice.

Ne želeći da od tog prijateljstva pravim povod za samopromociju, ja sam o Radetu kao prijatelju govorio javno prvi put odmah posle njegove smrti i još dva puta nakon toga – uglavnom u listu „Danas“ ... I to onda kada sam bio siguran da bi i sam Rade bio tužan da to nisam učinio.

Ne znam šta bi on pisao i govorio o našem jedinstvenom i postojanom drugovanju da je on mene nadživeo, ali sam siguran da bi to bilo na samo njemu svojstven način dubokoumno, jer on prosto ni o čemu nije mislio i govorio konvencionalno... A bilo bi – verujem – i bratski toplo, iskreno i lepo. Slutim to već po onome što je izgovorio na subotičkoj promociji „Dekartove smrti“ – jedine promocije tog njegovog, po mnogima, remek-dela. Rekao je tada: “Nikad ne piše samo jedna ruka jednog čoveka...” Izdvajajući u tom kontekstu našeg zajedničkog prijatelja, osnivača i urednika Trećeg programa Aleksandra Ackovića, pa potom mene, koji sam bio i izdavač knjige. Rekao je: “On nije čovek koji je došao da uzme gotovu stvar da je odnese i štampa, on je čovek koji je sa mnom razgovarao, prijateljevao, bili smo zajedno, imao sam pouzdanje i oslonac!”

Onaj dobronamerni deo javnosti, koga Radetov život i delo, pa u tom sklopu i priroda naših odnosa pobliže interesuje, uputio bih na sjajnu i volumenoznu knjigu Radivoja Cvetičanina “Konstantinović. Hronika.” On piše na dosad u tom rodu naše književnosti neprevaziđen način o Konstantinoviću. Konstantinovićevski pronicljivo i merodavno, analitički is-

crpno i celovito. A onom delu javnosti koji iz zluрадosti pre svega prema njemu, a i prema meni, kao sanćim ne razume ni razloge, ni prirodu naše bliskosti i išćudava se otkud to i takvo prijateljstvo – bilo bi nedostojno tog prijateljstva bilo šta i „pojašnjavati“...

Zašto je začutao?

Razlozi njegovog „ćutanja u javnosti“ jesu mnogostruki, ali primarno lićni, samo delimićno društveni i polićki. On se naroćito posle Kaćine smrti (aprila 1997), a i smrti mnogih koji su tvorili njegov vlastiti život, osećao ne samo neutaživо usamljeno nego i životno potištено do mere da je priželjkivao da umre, što mi je u više navrata i nagovestavao.

Ulaskom u njegov život druge supruge, Milice, koju je, koliko je meni kazivao, a i kako pokazuju njegove intimne beleške – voleo izuzetno snažno – te potištенosti je nestalo. Na žalost, ubrzo je poćela da progresira njegova bolest pluća, kao neizlećivi recidiv davno prelećane tuberkuloze, koja je na mnogo naćin poćela da ogranićava sve njegove aktivnosti. Posećivao sam ga sve reće, jer je bilo strašno gledati moga „Sera“, kako sam ga godinama zvao, kako se svakom mom dolasku iskreno i od sveg srca obraduje, a onda posle pola sata potpuno izgubi snagu, pa i moć govora... I silno se onda rastuži zbog toga...

Politićki razlog tog ćutanja – mada ne ni prevashodan, ni presudan – moćda se krije u onome što je izjavio prilikom svog poslednjeg boravka u Sarajevu: „Politićki zloduh vremena onemogućuje bilo kakav javni govor, neumitno ga reduciraćući iskljućivo na stav“. A ljudi konstantinovićevskog soja na takav govor ne pristaju, jer on iskljućuje i misao i mišljenje. Zato je celishodnije začutati...

U kojoj meri je Konstantinovćevo delo proročko?

Ne mislim da je Radetovo delo proročko, niti da je on lično ikada pozeleo da bude profeta. Kao jedna od najumnijih glava vremena u kome je živeo i mislilac koji ga je svojom laserski prodornom mišlju javno i intenzivno promišljao – on je stvorio delo izuzetno po svome poniranju do istina o najdubljim tektonskim procesima i zakonomernim tendencijama – pre svega u poeziji, kniževnosti i umetnosti uopšte, u filozofiji i kulturi, pa i u društvu u celini. Imao je hrabrosti, dara i znanja da čak i tako eteričnu tvorevinu duha kakva je poezija srpskog naroda analizira polazeći od istina o biću društva i duha vremena u kome je ona nastajala. Znam iz mnogih naših razgovora koliko je težio da pronikne do istorijskih, dakle najdublje suštastvenih istina. Onih koje nepogrešivo i istovremeno sagledavaju i prošlost, i sadašnjost, pa i budućnost.

Naravno, imao je i jasnu svest o trajnoj važnosti svojih vlastitih analiza, sinteza i iz njih smelo izvođenih zaključaka. Samo primera radi: kada je objavljeno njegova kultna knjiga „Filozofija palanke“ koja je – svedočio sam tome – nuzprodukt njegovog višegodišnjeg rada na kapitalnom delu naše kulture „Biće i jezik“, lično sam – pošto sam tekst pročitao još u rukopisu – očekivao munjevit i burnu reakciju porukama tog dela silno uvređenog srpskog naciona i njegovih elitnih bardova toga vremena. Uostalom, neki od njih su i meni lično – baš zato što su znali da prisno prijateljujem sa Radetom – sa zgranutošću, nemoćnim nipodaštavanjem i velikim ogorčenjem, pa i upadljivim gnušanjem i razjarenim besom komentarisali pojavu i poruke „Palanke“. Nakon dužeg i za mene iznenađujućeg javnog muka, pitao sam Radeta kako on taj muk objašnjava... Odgovorio mi je kratko: „Ne brinem

ja uopšte zbog toga muka. Vreme te moje rasprave i veherentnih reakcija na knjigu i njene analize i zaključke tek dolazi. Uverićeš se u to ubrzo...”

Ali, ja ipak nikada ne bih rekao da je tu reč o proroštvu.

Živan Berisavljević

Živan Berisavljević je rođen u Martincima (Srem) 19. septembra 1935. godine. Studirao je prava i apsolvirao na Pravnom fakultetu u Beogradu, a diplomirao na Visokoj školi političkih nauka u Beogradu.

Bio je glavni urednik znamenite novosadske Tribine mladih (1957–1958), jedan od pokretača "Stražilovskih susreta" i drugih kulturnih akcija mlade inteligencije svoga vremena.

Od 1955. do 1962. bio je istaknuti rukovodilac organizacije Narodne omladine Novog Sada, Vojvodine, Srbije i Jugoslavije.

Od 1963. do 1967. bio je sekretar Ideološke komisije i član Organizaciono - političkog sekretarijata Centralnog komiteta SK Srbije i predsednik Komisije CKSKS za štampu, radio, tv i izdavačku delatnost; sekretar Komisije za reforme SKS (1966–1967), a od 1967. do 1971. republički sekretar za obrazovanje, nauku i kulturu.

Kao javni i kulturni delatnik, jedan je od pokretača Festa, Bitefa, Bemusa i Trećeg programa radio Beograda, kao i kulturno-obrazovnih televizijskih serija u funkciji opismenjavanja i obrazovanja odraslih, kao i Kongresa kulturne akcije, itd.

Od juna 1972. do februara 1977. je bio savetnik i pomoćnik Saveznog sekretara za inostrane poslove.

Predvodio je ili bio zamenik šefa jugoslovenskih delegacija na značajnim međunarodnim konferencijama u sistemu OUN (Prvo specijalno zasedanje NVO za mir i saradnju; UNE-

SCO; UNEP...), kao i u Pokretu nesvrstanih (Prva konferencija ministara informacija NZ i dr).

U ime SFRJ potpisao niz konvencija i programa međudržavne bilateralne saradnje u oblasti kulture, nauke, obrazovanja, informacija i sporta.

Od februara 1977. do jula 1981. je na funkciji ambasadora SFRJ u Velikoj Britaniji, a od 1978. do 1981. i prvi ambasador SFRJ u Republici Irskoj.

Od novembra 1981. pa sve do oktobra 1988. imao je nekoliko značajnih funkcija: član Predsedništva PK SKV, predsednik Skupštine i Saveta Novosadskog univerziteta; predsednik Pokrajinskog i član Saveznog saveta za međunarodne odnose; potpredsednik Glavnog odbora Sterijinog pozorja; član i predsednik Odbora za nagradu AVNOJa; član Saveta časopisa Socijalizam i Međunarodnog okruglog stola Socijalizam i savremenost u Cavtatu; predsednik Saveta časopisa Savremenost; član Upravnog odbora i Saveta Matice srpske; predsednik Lige za mir i ravnopravnost naroda i za međunarodnu saradnju; predsednik Saveta Centra za politička i društvena istraživanja „Stevan Doronjski“...

U oktobru 1988, u vreme „jogurt revolucije“, podneo ostavku na članstvo u Predsedništvu PK SKV, a potom i na sve javne funkcije, zbog otvorenog sukoba sa politikom Slobodana Miloševića; zbog odlučnog javnog suprotstavljanja toj politici, januara 1989. odlukama PK SKV i CK SKS isključen iz Saveza komunista (statutarna procedura nije završena zbog raspada SKJ); niz godina posle toga javno satanizovan kao „ideološka perjanica vojvođanskog autonomaštva“.

Godine 1990. je osnovao Agenciju MiR („Misli i reči“), koja se do gašenja 2013. bavila izdavaštvom, konsultantskim i posredničkim uslugama i drugim poslovima.

Od novembra 1990. do septembra 2005. je osnivač i predsednik Svenacionalnog demokratskog fronta Vojvodine i Unije socijalista Vojvodine, a od septembra 2005. do njenog zakonskog ukidanja, predsednik Političkog saveta Socijaldemokratske partije Vojvodine. Jedan od pokretača i aktivnih sudeonika četiri Vojvođanske konvencije (VK); kopredsednik koordinacionih odbora Druge (2006) i Treće VK (2006); predsednik Političkog veća Četvrte VK – od juna 2012, član je Saveta i počasni član Vojvođanskog kluba, potpredsenik Saveta za negovanje misaonog nasleđa i manifestacije Dani Radomira Konstantinovića, član/potpredsednik Upravnog odbora Vojvođanske akademije nauka, umetnosti i kulture (VANUK) – od avgusta 2015.

Pored knjiga "Kulturna politika kao kulturna akcija", "Demokratizacija društva i SKJ" i opsežne studije "Obrazovanje između prošlosti i budućnosti", objavio brojne članke i rasprave u nizu zbornika, časopisa, listova i radijskih programa u Beogradu i Novom Sadu, u drugim republikama i u inostranstvu.

Od 1960. do 1965. je član uredništva, odnosno glavni urednik časopisa za društvenu kritiku i teoriju "Gledišta", u kojima je objavio brojne članke, studije i rasprave, kao i u časopisima "Polja", "Savremenost" (Novi Sad), "Pogledi" (Sarajevo), "Treći program", "Pedagoška misao" i "Socijalizam" (Beograd) i drugim. Brojne članke, studije i intervjue objavljivao u "Političci", "Borbi", "Našoj borbi", "Danasu" i "Dnevniku", u drugim dnevnim i nedeljnim listovima u Novom Sadu, Zagrebu, Sarajevu i Podgorici ("Komunist", "Vreme", NIN, zagrebački nedeljnik "Danas", "Monitor", "Nezavisne", "Intervju"...), odnosno, na Trećem programu Radio Beograda, u nizu tematskih zbornika, hrestomatija, kao i u elektronskim medijima.

Nosilac je brojnih visokih jugoslovenskih i stranih odlikovanja i javnih priznanja.

Od 1981. živi i radi u Novom Sadu. U formalnoj je penziji od 1991, kao prevremeno penzionisani politikolog.

Član je Vojvođanskog kulturnog kluba "Vasa Stajić".

Index

A

Acković, Aleksandar 61

Agrokomerc 43

Alpe-Adrija 37

AVNOJ 7, 12, 22

B

balije 11

belogardejci 11

Berlinski zid 13, 19

Boarov, Dimitrije Mita 43

Bogdanović, Radmilo 28

Borba 39

Bosna i Hercegovina 19, 34, 43

Brežnjev, Leonid 14

Broz, Josip Tito 13, 14, 15, 17, 22, 24, 32, 38, 40, 41, 42, 46

C

Čanak, Nenad 59

četnici 11

Crna Gora 34, 42, 43

Cvetićanin, Radivoje 61

D

Demokratska stranka 54, 55, 56, 57

diferencijacija 38, 53

Dikin, Bil 18

Dizdarević, Raif 33, 34, 42

Dolanc, Stane 43

Doronjski, Stevan 43

DOS 55, 56

Drugi svetski rat 10

Dunav-Rajna-Majna 37

F

Filozofija palanke 63

H

Hrvatska 9, 17, 29, 34, 43, 44

J

Janićijević, Zoran 28

JNA 29, 33, 42

jogurt revolucija 22, 23, 29, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 42, 44, 45, 49, 50, 53, 66

Jović, Borisav 28

Jugoslavija 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26,
27, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 52, 65

K

Kardelj, Edvard 15

Koliševski, Lazar 42

Končar, Ranko 43

Konstantinović, Radomir 10, 58, 60, 63, 67

kontrarevolucija 9, 10, 13, 15, 16, 31, 32, 39

Kosovo 17, 18, 19, 20, 21, 22, 30, 32, 34, 37, 41, 43

Koštica, Vojislav 55

Krunić, Boško 20, 23, 24, 25, 39

Kučan, Milan 26, 43

L

Liga socijaldemokrata Vojvodine 51, 52, 53, 59, 60

Ljubičić, Nikola 32, 42

London 13, 17, 18, 20

Lupiga 5

M

Mađarska 38

Major, Nandor 33

Makedonija 43

Maklejn, Ficroj 18

Marković, Dragoslav Draža 21, 42

Matica srpska 48, 66

Matić, Petar Dule 39

Milošević, Bora 31

Milošević, Slobodan 25, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 40, 41, 66

Mladost 39

Mojsov, Lazar 25

Moskva 13, 14

N

Nemačka 11

O

Osma sednica 31, 41, 43, 46

P

PK SK Vojvodine 23, 25, 26, 27, 33, 34, 39

Popović, Koča 21

Pozderac, Hamdija 43

R

Račan, Ivica 44

Radosavljević, Đorđe 39

Ranković, Aleksandar 17, 24

S

Savez komunista Jugoslavije 15, 19, 25, 26, 27, 33, 36, 39, 40, 42

Savez komunista Srbije 20, 26, 27, 31, 32, 36, 40, 46, 65

Savez komunista Vojvodine 23, 25, 26, 27, 29, 33, 34, 36, 39

Savez vojvođanskih Mađara 53, 54

SFRJ 8, 12, 14, 15, 20, 30, 31, 33, 42, 65, 66

SKJ 14, 16, 24, 26, 33, 40, 42, 66, 67

Slovenija 7, 17, 29, 43, 44

Socijalistička partija Srbije 56

Šogorov, Milovan 28, 33

Špiljak, Mika 44

Srbija 8, 9, 10, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 34, 35, 36,
37, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 55, 56, 57, 59, 65

Srpska krajina 38

SSSR 13

Staljin, Josif Visarionovič 13

Stambolić, Ivan 26, 27, 31, 32

Stambolić, Petar 26

Stojiljković, Vlajko 28

Stojšić, Đorđe 33

Šuvar, Stipe 43

T

Treći rajh 11

U

UDBA 28

ustaše 11

V

Velika Britanija 13

Velika Srbija 28

vladika bački Irinej 47

vladika banatski Amfilohije 47

vladika sremski Vasilije 47

Vlajković, Radovan 20

Vojvodanski klub 53

Vojvodina 1, 3, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36,
37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56,
57, 58, 59, 65, 66, 67

Vreme 5, 42, 63, 67

Vučić, Aleksandar 10

Vukovar 38

Z

Žarković, Vidoje 27

Zečević, Slavko 24

Živković, Petar 26

Žuta Greda 42

SADRŽAJ

Uvod	5
Intervju	7
Biografija	65
Index	69

**VOJVOĐANSKI
KULTURNI KLUB
“VASA STAJIĆ”**

www.vasastajic.org